

Strategije suočavanja s rizicima majki iz jednoroditeljskih obitelji u kojima djeca iskazuju probleme u ponašanju

Rupčić, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:893270>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences -
Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Strategije suočavanja s rizicima majki iz jednoroditeljskih obitelji u kojima
djeca iskazuju probleme u ponašanju

Maja Rupčić

Zagreb, rujan 2021.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

**Strategije suočavanja s rizicima majki iz jednoroditeljskih obitelji u kojima
djeca iskazuju probleme u ponašanju**

Studentica:
Maja Rupčić

Mentorica:
Doc.dr.sc. Anja Mirosavljević
Komentorica:
Doc.dr.sc. Ivana Maurović

Zagreb, rujan 2021.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Strategije suočavanja s rizicima majki iz jednoroditeljskih obitelji u kojima djeca iskazuju probleme u ponašanju* i da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Maja Rupčić

Mjesto i datum: Zagreb, rujan, 2021.

Strategije suočavanja s rizicima majki iz jednoroditeljskih obitelji u kojima djeca iskazuju probleme u ponašanju

Studentica: Maja Rupčić

Mentorica: Doc.dr.sc. Anja Mirosavljević

Komentorica: Doc.dr.sc. Ivana Maurović

Program/modul na kojem se polaže diplomski rad: Studijski program socijalne pedagogije/modul odrasli (počinitelji kaznenih djela)

Sažetak:

Budući da svjedočimo brojnim promjenama u suvremenom društvu, neke od važnijih koje se učestalo događaju jesu promjene u strukturi obitelji. Promjenom strukture mijenja se i cjelokupna dinamika obitelji te se pojavljuju mnogi izazovi u različitim aspektima života djece i majki. Uzmemo li u kontekst položaj žena u društvu općenito, evidentno je da majke iz jednoroditeljskih obitelji nailaze na brojne prepreke u svakodnevnom životu. Strategije suočavanja imaju važnu ulogu u prilagodbi na različite stresne situacije, a vođenje jednoroditeljske obitelji svakako donosi mnogo stresa i izazova te zahtijeva adekvatnu prilagodbu i adaptaciju. Te se prepreke, problemi i izazovi uvećavaju pa i akumuliraju kada je riječ o majkama čija djeca iskazuju probleme u ponašanju, posebice ako su njihove strategije suočavanja s rizicima i svakodnevnim nedaćama nefunkcionalne, neadekvatne i neučinkovite. U skladu s navedenim, cilj je ovog diplomskog rada istražiti na koje se sve načine majke iz jednoroditeljskih obitelji čije dijete manifestira probleme u ponašanju, suočavaju s rizicima, problemima i svakodnevnim životnim nedaćama. Rad je dio znanstvenog projekta „Specifična obilježja obitelji u riziku: doprinos planiranju kompleksnih intervencija“ FamResPlan financiranog od Hrvatske zaklade za znanost (IP-2014-09-9515).

Ključne riječi: jednoroditeljske obitelji, strategije suočavanja, rizici, obiteljska dinamika

Summary:

Nowadays, modern society consists on continuous changes and some of the most important ones certainly are changes in family structure. It is noticeable that changes in family structures influence the whole family dynamics and therefore numerous challenges start to appear in various life aspects of mothers and children. Mothers in single-parent families tend to experience many obstacles in their everyday lives, especially because of gender inequality, which is still quite present. Coping strategies are important for adaptive behaviour to various stressful events, assuming that lives of single-mothers families frequently include major stressors and challenges. These obstacles, problems and challenges multiply in lives of mothers with children who manifest behaviour problems. Especially if their coping strategies with risks and everyday stress tend to be dysfunctional or effortless. This master's thesis is a part of a science project „Specific Characteristics Of Families At Risk: Contribution to complex interventions planning“ FamResPlan, funded by Croatian Science Foundation (IP-2014-09-9515).

Key words: *single-parent families, coping strategies, risks, family dynamics*

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. STRATEGIJE SUOČAVANJA.....	3
3. JEDNORODITELJSKE OBITELJI.....	10
3.1. Obilježja majki iz jednoroditeljskih obitelji.....	10
3.2. Izazovi s kojima se majke u jednoroditeljskim obiteljima suočavaju.....	13
3.3. Specifični izazovi jednoroditeljskih obitelji u kojima djeca manifestiraju probleme u ponašanju	17
4. OPIS ISTRAŽIVANJA	22
4.1. Opis problema.....	22
4.2. Cilj i istraživačka pitanja.....	22
5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	22
5.1. Sudionici istraživanja.....	22
5.2. Postupak provedbe istraživanja.....	22
5.3. Metoda obrade podataka	24
6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA.....	26
6.1. Rezultati i rasprava rizika kojima su majke iz jednoroditeljskih obitelji izložene.....	26
6.2. Rezultati i rasprava strategija suočavanja koje koriste majke iz jednoroditeljskih obitelji.....	36
7. ZAKLJUČAK.....	46
8. OGRANIČENJA I SMJERNICE ZA BUDUĆA ISTRAŽIVANJA	48
9. LITERATURA	50

1. UVOD

Struktura obitelji u suvremenom društvu razlikuje se od tradicionalnog poimanja obiteljskog sustava te je sve više djece koja odrastaju s jednim roditeljem, bilo zbog razvoda, smrti jednog od roditelja ili njihova slobodnog izbora, no većinom su te jednoroditeljske obitelji i dalje obitelji majki (Brajša-Žganec i Haznec, 2015). U tradicionalnim poimanjima obitelj se definira kao dvije osobe (pritom se najčešće misli na heteroseksualne parove) koje zajednički privređuju, donose životno važne odluke te dijele intimu (Olson i Defain, 1994; prema Zloković, 2012). Unatoč tome, potrebno je uvažavati drugačije strukture obitelji te težiti inkluziji različitih obitelji (npr. jednoroditeljske, LGBTIQ+ obitelji i slično). Bez obzira tko čini obitelj, važno je ne stigmatizirati, marginalizirati ili na bilo koji način odbacivati drugačije obitelji. Kada govorimo o jednoroditeljskim obiteljima, promjenom strukture mijenja se i cjelokupna dinamika obitelji te se pojavljuju mnogi izazovi u različitim aspektima života djece i majki. Uzmemo li u kontekst položaj žena u društvu općenito, evidentno je da majke u jednoroditeljskim obiteljima nailaze na brojne prepreke i izazove koji im mogu otežati zapošljavanje i zadržavanje posla, što stvara ekonomsku nesigurnost, a uz navedeno nailaze i na predrasude te društvenu stigmju.

Jednoroditeljske obitelji čine posebno osjetljivu društvenu skupinu kojoj je potrebna psihosocijalna i materijalna pomoć (Raboteg-Šarić i sur., 2003). Svaka država za sebe definira važnost samohranog roditeljstva kao posebnog društvenog pitanja jer postoje razlike u pružanju materijalne i psihosocijalne podrške. Tako se prema Zakonu o socijalnoj skrbi (NN 157/13, čl. 4) samohrani roditelj definira kao roditelj koji sam skrbi za svoje dijete i uzdržava ga. Drugim riječima, samohrani roditelj je roditelj kojemu je partner preminuo ili mu je oduzeta roditeljska skrb. Za razliku od pojma samohrani roditelj, jednoroditeljska se obitelj prema Zakonu o socijalnoj skrbi (NN157/13, čl. 5) definira kao obitelj koju čine dijete, odnosno djeca i jedan roditelj. Dakle, drugi roditelj je iz nekog razloga napustio obitelj, ali ima svoja roditeljska prava i obveze te sudjeluje u brizi o djetetu. Grozdanić (2000; prema Petak, 1989; prema Halmi, 1997) iz navedenog zaključuje kako u tim obiteljima najčešće jedan roditelj ispada iz obiteljskog okvira, dok drugi mora ponovno organizirati i izgraditi novi način obiteljskog života i sam izvršavati brojne zadatke i obaveze. U većini nordijskih država jednoroditeljske se obitelji ne ističu u usporedbi s dvoroditeljskim. Slično tome u Njemačkoj su, primjerice, mlade nevjenčane majke često zaposlene te ih društvo i država ne promatraju kao „problem“ (Raboteg-Šarić i sur., 2003). S druge strane, u državama gdje je pitanje samohranih majki posebno društveno pitanje, njihova „ovisnost“ o državi ili muškom hranitelju čini osnovu za

društvenu konstrukciju samohranog majčinstva (Song, 1996; prema Raboteg-Šarić i sur., 2003).

S obzirom na heterogenost jednoroditeljskih obitelji, Halmi (1997) na temelju svojeg istraživanja zaključuje kako su u Hrvatskoj prisutni najpovoljniji stavovi prema udovičkim jednoroditeljskim obiteljima, zatim rastavljenim roditeljima, a najnepovoljniji prema nikada vjenčanim obiteljima. No, s obzirom da je ovo istraživanje provedeno prije više od dva desetljeća, bilo bi zanimljivo provjeriti je li i danas tome tako te postoje li sada neke razlike u odnosu na to doba. Višestruka uloga koju žena kao članica jednoroditeljske obitelji preuzima te svi ostali prethodno navedeni čimbenici otežavaju nošenje sa svakodnevnim stresom. Compas i Williams (1990) u svojem istraživanju navode kako majke iz jednoroditeljskih obitelji pokazuju više problema povezanih s depresijom i anksioznošću te je njihovo mentalno zdravlje općenito narušeno. Iz navedenog se može zaključiti kako one predstavljaju posebno ranjivu skupinu te je potrebno raditi na senzibilizaciji društva i struke o njihovim problemima i potrebama.

Strategije suočavanja imaju važnu ulogu u prilagodbi na različite stresne situacije, a život majki u jednoroditeljskim obiteljima svakako donosi mnogo stresa i izazova te zahtijeva adekvatnu prilagodbu, posebno ako do istog dođe iznenada, primjerice naglim gubitkom bračnog partnera/ice ili pak dugotrajnim i teškim brakorazvodnim procesom. U situacijama izloženosti brojnim stresorima i rizicima dolazi do povišene emocionalne ranjivosti te tada strategije suočavanja uvelike određuju dobrobit osobe i način na koji će se nositi sa situacijom. U kontekstu jednoroditeljskih obitelji način nošenja jednog roditelja također određuje funkcioniranje cijele obitelji. Generalno govoreći, postoje strategije suočavanja usmjerene na emocije, odnosno na regulaciju neugodnih emocija koje nastaju kao rezultat određene stresne situacije te one usmjerene na rješavanje problema koji uzrokuje stres. U recentnijim istraživanjima pojavljuje se i nova, treća dimenzija, a to je suočavanje izbjegavanjem. Potrebno je ukazati na važnu spoznaju u istraživanjima strategija suočavanja, a to je da su strategije usmjerene na rješavanje problema uvelike povezane s boljim mentalnim zdravljem, dok strategije usmjerene na emocije ukazuju na povezanost s lošijim mentalnim zdravljem (Milić Babić i Laklija, 2013).

Odrastanje u jednoroditeljskim obiteljima potencijalni je rizični čimbenik za razvoj internaliziranih i eksternaliziranih problema u ponašanju djece, a za majke to predstavlja dodatne izazove i napore u odgoju. U dostupnoj literaturi postoji manjak istraživanja teme strategija suočavanja majki iz jednoroditeljskih obitelji u situacijama kada djeca manifestiraju

probleme u ponašanju. Sukladno navedenom, cilj je ovog diplomskog rada istražiti na koje se sve načine majke suočavaju s rizicima, životnim izazovima i problemima u ponašanju djece. U radu će se koristiti kvalitativni pristup na temelju podataka prikupljenih metodom obiteljskog grupnog intervjua u sklopu projekta Specifična obilježja obitelji u riziku: doprinos planiranju kompleksnih intervencija- FamResPlan koji je sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost IP-2014-09-9515, a ciljanu skupinu čine jednoroditeljske obitelji. Istraživanje se temelji na pet provedenih intervjua u kojima su sudionice majke iz jednoroditeljskih obitelji i njihova djeca.

2. STRATEGIJE SUOČAVANJA

Koncept suočavanja pojavljuje se kasnih sedamdesetih godina prošlog stoljeća pojavom istraživanja koja su pridonijela razvoju literature u području obiteljskog stresa (McCubbin i sur., 1979; prema Milić Babić i Laklija, 2013). Singer i Powers (1993; prema Milić Babić i Laklija, 2013) neki su od autora koji smatraju da su obitelji koje dobro funkcioniraju one koje su fleksibilne i spremne na promjene u svakodnevnom životu. Sposobnost fleksibilnosti pri odabiru strategija suočavanja predstavlja važnu dimenziju u cjelokupnom suočavanju sa stresom pa samim time strategije suočavanja koje obitelj koristi te kako se nosi sa životnim izazovima uvelike mogu odrediti kvalitetu života djeteta i njegov razvoj.

Lazarus i Folkman (2004) u svom radu strategije suočavanja definiraju kao trajno promjenjivo kognitivno i bihevioralno nastojanje izlaženja na kraj sa specifičnim vanjskim i/ili unutarnjim zahtjevima koji su procijenjeni kao opterećujući tako da nadilaze resurse kojima osoba raspolaze. Najvažniju podjelu čini suočavanje usmjereno na problem i ono usmjereno na emocije. Istraživački je zanimljiva spoznaja kako se pojedina vrsta suočavanja odražava na mentalno zdravlje pojedinca. Strategije suočavanja obnašaju dvije glavne funkcije, a to su: utjecaj na situaciju uzrokovanu određenim stresorom, odnosno pokušaj mijenjanja iste te samoregulacija emocionalne reakcije na stresor (Sarafino, 2002; prema Mitchell, 2006). Postoje ustaljene strategije suočavanja koje ljudi preferiraju kao odgovor na novonastalu stresnu situaciju, a sve to ovisi i o tipu ličnosti pojedinca (Carver i sur., 1989). Također, što su strategije suočavanja učinkovitije, to pojedinac ima bolju mogućnost rješavanja problema i otpuštanja neugodnih emocija povezanih sa stresom, što uvelike pomaže osobi da zadrži kvalitetu mentalnog zdravlja. Brown i Westbrook (2005) navode kako adekvatne strategije suočavanja pojedincu omogućuju otpuštanje nakupljenog stresa, što rezultira efikasnijim

rješavanjem problema, a sama svjesnost i identificiranje uspješnih i neuspješnih strategija suočavanja omogućuje osobi poboljšati vlastite strategije suočavanja.

U svojem istraživanju, Sarafino (2002; prema Mitchell, 2006) suočavanje usmjereno na problem opisuje kao efikasnije u odnosu na suočavanje usmjereno na emocije. Suočavanje usmjereno na problem obično se javlja kada pojedinac ima percepciju stresne situacije kao rješive te smatra da može utjecati na okolnosti iste, dok se suočavanje usmjereno na emocije javlja kada se pojedinac osjeća bespomoćno, odnosno ne vidi izlaz iz neke teške i stresne situacije (Vollrath i sur., 1994; prema Mitchell, 2006). Dakako, valja uzeti u obzir kako je suočavanje kao takvo zapravo vrlo kompleksan i individualan konstrukt te često dolazi do ispreplitanja raznih strategija suočavanja kada dođe do pojave stresora. Dakle, ne može se promatrati isključivo kategorički jer većinom prilikom suočavanja dolazi do kombinacije suočavanja usmjerenog na problem i onog usmjerenog na emocije. Vrlo je individualno kako će osoba postupiti, odnosno koje strategije suočavanja će odabrati, a to na kraju ovisi i o subjektivnoj percepciji stresora općenito pa i njegovog intenziteta.

Važan koncept za razumijevanje stresa, odnosno reakcije pojedinca na stres jest dijateza stres model. Broermann (2017) ga definira kao model psihopatologije u kojem psihički poremećaji proizlaze iz interakcije između ranjivosti pojedinca za razvoj poremećaja i individualnog iskustva nekog stresora. Dakle, prema ovom modelu svaka osoba neminovno posjeduje određenu razinu ranjivosti na stres, a početak nekog psihičkog poremećaja može „okinuti“ okolinski stres. Pri razumijevanju dijateza stres modela, važno je uzeti u obzir da intenzitet stresa koji potencijalno može kod osobe prouzročiti neki psihički poremećaj ovisi o kapacitetu i ranjivosti osobe na stres. Npr. ako se radi o osobi s visokom ranjivošću, bit će potreban manji intenzitet stresa za posljedice po mentalno zdravlje osobe i obrnuto.

Roditeljstvo predstavlja veliki izvor stresa u životu roditelja čak i kada su djeca neurotipična te kada roditelji posjeduju resurse za nošenje sa svakodnevnim izazovima i obavezama vezanima uz djecu i njihov odgoj. Do velikih izazova, pa čak i teškoća, dolazi kada se isprepletu različiti čimbenici poput neadekvatnih roditeljskih vještina i strategija suočavanja sa stresom, problema u ponašanju djeteta i slično. Sve navedeno može dovesti do niza rizika, posebno ako se radi o jednoroditeljskim obiteljima. Loyd i Abdin (1985; prema Milić Babić i Laklija, 2013) utvrdili su da u obiteljima s djecom koja imaju kronične fizičke ili psihičke teškoće roditelji iskazuju visok intenzitet stresa, posebno u onim slučajevima kada djeca pokazuju probleme u ponašanju i hiperaktivnost (Montagnino i Mauricio, 2004; prema Milić Babić i Laklija, 2013).

Majke iz jednoroditeljskih obitelji nerijetko se moraju sa svim problemima i izazovima vezanima uz djecu suočavati same, a to donosi nove dimenzije poteškoća u ulozi roditelja.

Kao što je već prethodno navedeno, Lazarus i Folkman (1984) uvode osnovnu podjelu strategija suočavanja koju čine strategije usmjerene na rješavanje problema te one usmjerene na emocije, odnosno regulaciju istih. Također razvijaju upitnik *Ways of Coping Questionnaire* (WCQ) koji mjeri specifičnu reakciju pojedinca na stres, a sastoji se od osam subskala koje su prikazane u Tablici 1.

Tablica 1. Podjela i definicije strategija suočavanja prema Ways of Coping Questionnaire (WCQ) upitniku (Lazarus i Folkman, 1986).

Planirano rješavanje problema	Promišljeni postupci usmjereni na rješavanje problema kako bi se postojeća situacija promijenila
Izbjegavajuće ponašanje	Postupci kojima se izbjegava suočavanje sa stresom
Prihvatanje odgovornosti	Osoba prepoznaje vlastitu ulogu u problemu u kojem se nalazi
Pozitivna ponovna procjena	Osoba situaciji daje pozitivnu konotaciju te ju koristi kao izazov u svrhu osobnog rasta
Negativistički nastrojeno suočavanje	Osoba se koristi agresivnim ponašanjima u nastojanju da promijeni situaciju
Negiranje	Udaljavanje od problema i stvaranje pozitivnog pogleda na situaciju
Samokontrola	Reguliranje vlastitog ponašanja i emocija
Socijalna podrška	Traženje emocionalne podrške u krugu bliskih ljudi

Iako je ova teorija izuzetno važna u istraživanju strategija suočavanja te, naposljetku, teorija koja je pionir u istraživanjima suočavanja sa stresom, brojni autori daljnjim istraživanjima te napretkom znanosti ustanovljuju kako spomenuta teorija ovakvim kategoričkim pristupom zapravo previše pojednostavljuje nešto toliko apstraktno kao što su to emocije. Skinner i sur. (2003; prema Stanislawski, 2019) smatraju kako većina načina suočavanja može ispunjavati obje funkcije te se samim time može nalaziti u obje kategorije. Pa tako npr. usred određenog problema koji osobi izaziva stres, izrada jasnog plana kojim se osoba nastoji voditi može istovremeno voditi ka rješavanju problema, ali i smanjenju intenziteta neugodnih emocija.

Carver i sur. (1989; prema Stanislawski, 2019) polaze od pretpostavke kako je podjela strategija suočavanja Lazarusa i Folkman korisna i važna, no ne i dovoljna. Tako su daljnjim istraživanjima konstruirali trinaest dimenzija suočavanja; prvih pet dimenzija (aktivno suočavanje, planiranje, odlaganje ostalih aktivnosti, suzdržavanje i traženje pomoći) pripada strategijama usmjerenima na rješavanje problema, drugih pet (traženje emocionalne podrške, pozitivna interpretacija i osobni rast, prihvaćanje, negiranje i religioznost) strategijama usmjerenima na emocije, dok su ostale tri klasificirane kao „manje važne“ strategije te stoga čine zasebnu podskupinu. U krajnjoj verziji dodane su još dvije strategije: humor i zlouporaba psihoaktivnih tvari. Za lakšu i bržu procjenu strategija suočavanja, Carver kasnije također uvodi skraćenu verziju instrumenta tzv. *Brief-Cope* (1997) i čini ju 28 čestica. Dimenzije se ponešto razlikuju od primarne verzije upitnika i one su sljedeće: strategije usmjerene na rješavanje problema (aktivno suočavanje, planiranje, traženje pomoći, osobni rast i pozitivnost), strategije usmjerene na emocije (emocionalna podrška, otpuštanje emocija, humor, prihvaćanje, duhovnost/religija, krivnja) te suočavanje izbjegavanjem (distrakcije, negiranje, zlouporaba psihoaktivnih tvari, izbjegavanje ponašanjem). S obzirom na sveobuhvatnost ovoga modela, koristit će se kao teorijski okvir u kvalitativnoj analizi grupnih obiteljskih intervjuja u ovome radu.

Tablica 2. Podjela strategija suočavanja prema upitniku Coping Orientation to Problems Experienced Inventory (Brief-COPE) (Carver, 1997)

STRATEGIJE USMJERENE NA RJEŠAVANJE PROBLEMA	
AKTIVNO SUOČAVANJE	Preuzimanje inicijative za rješavanje problema Poduzimanje određenih koraka za rješavanje problema

PLANIRANJE	<p>Postavljanje strategije za rješavanje problema</p> <p>Razmišljanje o koracima koje je potrebno poduzeti za rješavanje problema</p>
TRAŽENJE POMOĆI	<p>Dobivanje savjeta i pomoći od drugih ljudi</p> <p>Traženje savjeta i pomoći od drugih ljudi</p>
OSOBNI RAST I POZITIVNOST	<p>Nastojanje sagledavanja problema iz pozitivnije perspektive</p> <p>Traženje nečeg pozitivnog u određenom negativnom događaju</p>

Tablica 2.1. Podjela strategija suočavanja prema upitniku *Coping Orientation to Problems Experienced Inventory (Brief-COPE)* (Carver, 1997)

STRATEGIJE USMJERENE NA EMOCIJE	
EMOCIONALNA PODRŠKA	<p>Emocionalna podrška od drugih ljudi</p> <p>Utjeha i razumijevanje drugih ljudi</p>
OTPUŠTANJE EMOCIJA	<p>Verbalizacija emocija u svrhu otpuštanja</p> <p>Izražavanje neugodnih emocija</p>
HUMOR	<p>Zbijanje šala na račun problema</p> <p>Ruganje nastaloj situaciji</p>

PRIHVAĆANJE	Učenje kako živjeti s određenim problemom Prihvaćanje činjenice da se određeni problem dogodio
DUHOVNOST/ RELIGIJA	Podrške kroz duhovnost ili religioznost Molitva ili meditacija
KRIVNJA	Krivljenje sebe za nastanak problema Kritiziranje sebe

Tablica 2.2. Podjela strategija suočavanja prema upitniku *Coping Orientation to Problems Experienced Inventory (Brief-COPE)* (Carver, 1997)

SUOČAVANJE IZBJEGAVANJEM	
DISTRAKCIJE	Izbjegavanje problema usmjeravanjem na posao ili druge aktivnosti Bavljenje nekom drugom aktivnošću kako bi se izbjeglo razmišljanje o problemu
NEGIRANJE	Ponavljanje rečenice „Ovo nije stvarno.“ Odbijanje prihvaćanja da se konkretna situacija dogodila
ZLOUPORABA PSIHOAKTIVNIH TVARI	Konzumiranje alkohola ili drugih psihoaktivnih tvari u svrhu poboljšanja raspoloženja Konzumiranje alkohola ili drugih psihoaktivnih tvari u svrhu lakšeg nošenja s problemom

POVLAČENJE	<p>Odustajanje od nošenja s problemom</p> <p>Odustajanje od pokušavanja suočavanja s problemom</p>
-------------------	--

Budući da se na našem području najčešće koristi ovaj model, a pritom se oslanja na model Lazarusa i Folkman, koristit će se kao teorijski okvir u kvalitativnoj analizi grupnih obiteljskih intervjua u ovome radu.

Važan doprinos teorijama obiteljskog stresa donose Olson i sur. (1979) razvojem konceptualnog okvira za mjerenje funkcioniranja obiteljskog sustava *Circumplex Model of Family Systems*. Ovaj model relevantan je jer se nalazi u širokom spektru i suvremenih istraživanja, a temelji se na tri osnovne dimenzije obiteljskog funkcioniranja: fleksibilnost, komunikacija i kohezivnost. Smatra se uspješnim u nadilaženju različitosti koje se tiču humanističkih i društvenih istraživanja, a istovremeno uvažava i različitosti današnjih obitelji, što ga čini sveobuhvatnim pristupom (Zabriskie i McCormick, 2001; prema Zloković, 2012). Isto tako, važan je za razumijevanje obiteljskog suočavanja sa stresom te konstruktivnog i nekonstruktivnog obiteljskog funkcioniranja pa će stoga biti detaljnije pojašnjen u nastavku.

Za početak, važno je pobliže objasniti osnovne dimenzije na kojima se model temelji. Kohezija se u kontekstu obiteljskog funkcioniranja definira kao emocionalna veza i bliskost između članova obitelji. Olson i sur. (1979) govore o četiri razine kohezije koje objašnjavaju emocionalnu povezanost unutar obitelji, a to su: individuacija (vrlo niska), odvojenost (niska do umjereno niska), povezanost (umjerena do visoka) i umreženost (vrlo visoka). Pretpostavka je da su odvojenost i povezanost razine iz kojih proizlazi optimalno obiteljsko funkcioniranje, dok su vrlo niska i vrlo visoka povezanost povezane s problematičnim odnosima unutar obitelji.

Druga važna dimenzija funkcioniranja jest fleksibilnost, a odnosi se na sposobnost za promjenu obiteljskih uloga i pravila te se smatra da upravo ta sposobnost čini jednu od glavnih razlika između funkcionalnih i disfunkcionalnih obitelji jer, iako je stabilnost u obiteljskom okruženju važna, također je važna sposobnost prilagodbe kada je to potrebno.

Kada govorimo o kvaliteti obiteljskih odnosa, socijalna podrška (npr. davanje savjeta, pružanje brige i ljubavi) i teškoće u odnosima mogu utjecati na dobrobit članova obitelji (Thomas i sur., 2017). Neka istraživanja (Thoits, 2010; prema Thomas i sur., 2017) pokazuju kako stres

narušava zdravlje i dobrobit pojedinca, a disfunkcionalna dinamika obiteljskih odnosa predstavlja izrazito visoku razinu stresa (Thomas, 2017).

Olson i sur. (1979) govore u prilog tome kako su obitelji s vrlo visokom razinom fleksibilnosti (kaotične obitelji) te obitelji s vrlo niskom razinom fleksibilnosti (rigidne obitelji) sklone problematičnoj dinamici, dok se npr. obitelji sa srednjom razinom fleksibilnosti funkcionalnije suočavaju te pronalaze ravnotežu između stabilnosti i promjena. Komunikacija predstavlja treću i posljednju dimenziju ovog modela te se u obiteljskom kontekstu promatra kao svojevrsan facilitator između prethodne dvije dimenzije. Uravnoteženost ovih triju dimenzija potrebna je za optimalno funkcioniranje obitelji te premošćivanje raznih prepreka. Brojna istraživanja (Gorrall i sur., 2006; prema Zloković, 2012) navode kako upravo vrlo dobra komunikacija čini razliku između uravnoteženih i neuravnoteženih obiteljskih sustava.

Analizom brojnih radova na temu strategija suočavanja, može se zaključiti kako je ova tema vrlo važna u razumijevanju ljudskog ponašanja, odnosno smjera u kojem će ići kvaliteta mentalnog zdravlja, a samim time i razina funkcionalnosti pojedinca. Budući da postoje razni teorijski modeli strategija suočavanja od kojih svaki nosi svoje prednosti i nedostatke, važno je koncept suočavanja proučavati šire, a nikako kategorički. Sljedeće poglavlje detaljnije će se baviti pregledom literature o obilježjima i izazovima majki iz jednoroditeljskih obitelji te specifičnim izazovima majki u jednoroditeljskim obiteljima u kojima djeca manifestiraju probleme u ponašanju kako bi se stekao veći teorijski uvid o majkama u jednoroditeljskim obiteljima.

3. JEDNORODITELJSKE OBITELJI

3.1. Obilježja majki iz jednoroditeljskih obitelji

Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine, u Hrvatskoj je bilo ukupno 1 215 865 obitelji. Majki koje žive s djecom bez oca bilo je 174 517, odnosno 14,4%, a očeva koji žive s djecom bez majki bilo je 33 345, odnosno 2,7%. Prestankom braka ne prestaju roditeljske obveze oba roditelja, pa shodno tome Obiteljski zakon propisuje prava i obveze roditelja u najboljem interesu djeteta. Tako prema Obiteljskom zakonu (NN 103/15, čl. 104, stavak 1) roditelji bez obzira žive li zajedno ili odvojeno imaju pravo i obvezu ravnopravno, zajednički i sporazumno skrbiti o djetetu, osim ako je ovim Zakonom drukčije određeno.

Sažeto govoreći, uzroci nastanka jednoroditeljskih obitelji mogu biti raznoliki pa tako do toga može doći zbog smrti, napuštanja obitelji od strane jednog roditelja, razvoda braka, osobnog opredjeljenja za takav oblik obiteljske organizacije, a u suvremenom svijetu ovdje pripada i dugotrajno odsustvo jednog roditelja iz bilo kojih razloga (posao, bolest, izdržavanje zatvorske kazne i sl.) (Grozđanić, 2000).

Majke u jednoroditeljskim obiteljima svakodnevno se susreću s pritiscima u organizaciji i vođenju svakodnevnih obiteljskih obaveza. U njihovom slučaju ne postoji druga odrasla osoba koja može podjednako sudjelovati u odgoju djece, donošenju odluka, uzdržavanju i sl. Svakako je u ovom slučaju otegotna okolnost činjenica da moraju brinuti o djeci i raditi odnosno osigurati financijsku stabilnost, a sve to bez podrške partnera/partnerice. Upravo zbog takvih životnih okolnosti vrlo je zahtjevno zadovoljiti osnovne potrebe djece poput hrane, odjeće, obuču, a samim time teško im je zadovoljiti i vlastite potrebe.

Bez obzira na uzroke, roditelji u jednoroditeljskim obiteljima susreću se s više problema odjednom, od kojih su neki očekivani, a neki ne. Jedan od značajnijih njihovih problema teška je ekonomska situacija u kojoj se nalaze, a dodatne probleme stvara i birokracija te loši programi potpore države koji postoje samo za "socijalne slučajeve", a nisu prilagođeni specifičnim potrebama roditelja iz jednoroditeljskih obitelji, tj. ne pružaju se na način koji građane potiče na ostvarivanje svojih socijalna prava. To potvrđuju i rezultati istraživanja strukture obitelji primatelja pomoći za uzdržavanje u Hrvatskoj; koji pokazuju da jednoroditeljske obitelji čine 11,2% primatelja pomoći za uzdržavanje (Fišer i sur., 2007). Veliki problem na koji roditelji iz jednoroditeljskih obitelji nailaze jest zapošljavanje jer poslodavci u većini slučajeva neće dati prednost osobi koja zbog statusa samohranog roditelja ima veće potrebe, usklađivanje poslovne i obiteljske uloge postavlja velik zahtjev pred njih (Fišer i sur., 2007). Ekonomski naponi, opterećenost ulogama, nedostatak podrške partnera, tenzije zbog donošenja odluka nasamo, zahtjevi da djeca prerano preuzimaju uloge i odgovornosti - sve je to potencijalno opasno i značajno povećava rizik od disfunkcije za ove obitelji (Grozđanić, 2000).

Kada govorimo o jednoroditeljskim obiteljima, u svijetu i dalje velik postotak čine majke, tj. u većini slučajeva, djeca se nakon razvoda braka dodjeljuju majci. Uzevši u obzir položaj žena u svijetu, odnosno nejednakost između muškaraca i žena koja je itekako i dalje prisutna, pogotovo u poslovnom kontekstu, može se zaključiti kako je majkama koje vode jednoroditeljske obitelji veliki izazov biti na tržištu rada, odnosno biti jedina osoba u obitelji koja istovremeno zarađuje i brine o djeci. Još jedan izazov koji potvrđuju mnoga istraživanja

u svijetu jest nizak socioekonomski status obitelji majki iz jednoroditeljskih obitelji (Keresteš, 2001). Naime, one u prosjeku su slabije obrazovane, velik dio ih je nezaposlen, ako su zaposlene tada često obavljaju slabije plaćene poslove, a obiteljska primanja općenito su vrlo niska te su prisutne znatne financijske poteškoće (Horowitz, 1995; prema Keresteš, 2001). Sve to utječe na njihovu psihološku dobrobit te uzrokuje brojne prepreke i izazove u svakodnevnom životu. Tako npr. neka istraživanja ukazuju na probleme vezane uz socijalne interakcije, fizičko i mentalno zdravlje zbog nepovoljne financijske situacije.

Neka istraživanja govore u prilog tome kako je financijska situacija jedan od najvećih stresora s kojima se samohrane majke suočavaju (Kotwal, 2009). U svojem istraživanju Kotwal (2009) također navodi emocionalne probleme poput osjećaja samoće, bespomoćnosti, beznađa te niskog samopouzdanja, a sve to samohrane majke povezuju s teškom financijskom situacijom. Postoji pozitivna korelacija između niskog socioekonomskog statusa i problema mentalnog zdravlja. Drugim riječima, što je niži socioekonomski status, to je veći rizik za razvoj psihičkih problema kod pojedinaca (Jayakody i Stauffer, 2009).

Majke iz jednoroditeljskih obitelji često su preopterećene zahtjevima svakodnevnog života i izložene brojnim stresorima, zbog čega im nedostaje vremena te psihičke i fizičke energije za bavljenje djecom (Keresteš, 2001). Stoga je logično za zaključiti, a to pokazuju i brojna dosadašnja istraživanja, da su majke iz jednoroditeljskih obitelji podložne narušenom psihičkom i fizičkom zdravlju (Witvliet i sur., 2014; prema McAuliffe, Cordier i sur., 2017).

Nadalje, članovi jednoroditeljskih obitelji provode puno manje vremena zajedno što doprinosi narušenoj obiteljskoj dinamici te može imati negativne posljedice na djecu kao rezultat nemogućnosti prilagodbe (Daryanani i sur., 2016). Isto tako, majke u jednoroditeljskim obiteljima sklonije su depresiji, anksioznosti, zlouporabi psihoaktivnih tvari, manjku emocionalne podrške i sl. (Daryanani i sur., 2016).

Prema rezultatima istraživanja (Booth, Amato, 2001; prema Garriga i Pennoni, 2020) razvod braka u visoko konfliktnim obiteljima može za djecu biti pozitivan, dok u nisko konfliktnim obiteljima može prouzročiti obrnuti učinak. Tako primjerice McLanahan i sur. (2013; prema Garriga i Pennoni, 2020) pregledom istraživanja utvrđuju kako razvod braka donosi brojne posljedice po dobrobit djeteta, posebice u vidu djetetova socijalno emocionalnog razvoja te se pokazuje rizik za razvoj eksternaliziranih problema u ponašanju. Anderson (2014) navodi kako unatoč činjenici da je svaka obitelj jedinstvena zajednica koja posjeduje drugačije jake i slabe strane te različite tipove ličnosti i vrste temperamenta, treba uzeti u obzir kako su brojna

dosadašnja istraživanja pokazala da razilaženje roditelja može itekako naškoditi dobrobiti djeteta. Tako, primjerice, u kontekstu razvoja problema u ponašanju, skreće se pažnja na pogoršanje simptoma anksioznosti i depresije kod djece (Strohschein, 2005; prema Anderson, 2014).

Mnoga istraživanja uspoređuju kvalitetu života razvedenih i nerazvedenih roditelja. Rezultati kod razvedenih roditelja pokazuju manje zadovoljstva životom, više simptoma depresije, izolacije od društva, negativnih događaja i više problema s fizičkim zdravljem u odnosu na nerazvedene (Bierman, i sur., 2006; prema Amato, 2014). Jedan od glavnih razloga tome jest činjenica da je razvod braka za mnoge mukotrpan proces koji se odvija mjesecima, pa čak i godinama (Amato, 2000; prema Amato, 2014). Uz to, razvod braka donosi čitav niz promjena koje je većinom teško prihvatiti i potrebno je određeno vrijeme za prilagodbu.

Stack i Meredith (2017) navode kako se roditelji iz jednoroditeljskih obitelji često povlače iz druženja i interakcija s drugim ljudima jer im neadekvatna financijska situacija stvara sram i stres. Nadalje, svakodnevno izlaganje brojnim stresorima onemogućuje adekvatnu brigu za vlastito fizičko zdravlje. Majke iz jednoroditeljskih obitelji također opisuju osjećaj povišenog stresa, rastresenosti i anksioznosti, a to povezuju sa svojom višestrukom ulogom (Stack i Meredith, 2017). Isto tako, mogu doživjeti osjećaj krajnje nestabilnosti i krize identiteta nakon razvoda ili gubitka partnera/partnerice te ih pogađa osjećaj srama, tjeskobe, krivnje i ljutnje u vezi budućnosti (Kotwal, 2009).

Iako postoje brojna istraživanja koja potvrđuju kako su majke iz jednoroditeljskih obitelji pod povećanim rizikom za razvoj raznih problema mentalnog zdravlja, važno je napomenuti kako one isto tako čine jednu heterogenu skupinu koja se po nekim karakteristikama razlikuje. Tako primjerice postoje majke koje su depresivne te se otežano nose s izazovima koje im roditeljstvo postavlja i majke koje, s druge strane, uspijevaju savladati te izazove te dobro izvršavaju svoje roditeljske obveze i posjeduju naprednije roditeljske vještine (Simons i sur., 1993).

U nadolazećem potpoglavlju slijedi pregled literature u čijem su istraživačkom fokusu izazovi s kojima se majke iz jednoroditeljskih obitelji suočavaju. Poblje će se objasniti problematika višestrukih uloga majki kako bi se stekao bolji uvid u izazove s kojima se svakodnevno nose.

3.2. Izazovi s kojima se majke u jednoroditeljskim obiteljima suočavaju

Rođenje djeteta se, uz rastavu braka i gubitak posla, u literaturi smatra jednim od najvećih stresora u životu roditelja (Almand, 2002). Isto tako, rođenje djeteta dovodi do promjena u dijadičnom odnosu roditeljskog para, što posljedično može uzrokovati narušavanje njihovog

odnosa. Ako par ne uspije premostiti novonastalu krizu, postoji rizik od prekida odnosa te jedan od roditelja ostaje sam s djetetom. Neka istraživanja potvrđuju kako majke proživljavaju više roditeljskog stresa, anksioznosti i depresije od očeva (Vismara i sur., 2016; prema Rolle i sur., 2017).

S obzirom da ranije navedeni statistički podaci zorno prikazuju kako jednoroditeljske obitelji i dalje velikom većinom čine majke, vođenje takvog tipa obitelji najčešće je vrlo zahtjevno. Vođenje jednoroditeljske obitelji samo po sebi donosi brojne već spomenute izazove koji pridonose pojačanoj razini stresa. Kada govorimo o majkama iz jednoroditeljskih obitelji, jedan od najvećih izazova koji se pred njih postavlja jest usklađivanje poslovnog i privatnog života. Zahtjevi koje vođenje jednoroditeljske obitelji postavlja može uvelike utjecati na odnos s djecom, odnosno može dovesti do narušene kvalitete života i povećanih napora za organiziranje slobodnog vremena s djecom. Isto tako, vrijeme koje majke u jednoroditeljskim obiteljima provode s djecom može biti nedovoljno za zbližavanje te samim time i za osjećaj zadovoljstva i sigurnosti u odnosu. Nadalje, zaposlenje majke nije jednako usklađeno s roditeljskom ulogom kao što je zaposlenje oca. Još uvijek postoje uvriježeni stavovi da majka mora najviše sudjelovati u odgoju i brizi djeteta te podrediti svoj život djetetu, dok se isto ne očekuje od oca. Zbog toga se majke iz jednoroditeljskih obitelji nerijetko mogu osjećati preplavljeno svim promjenama koje dijete unosi u njihov život.

Stresu koji roditelji doživljavaju uvelike pridonose nametnuta očekivanja društva, a onda i očekivanja koja si sami postavljaju u vezi brige, njege i odgoja djeteta. Svaki veći stresan događaj u životu može otežati obitelji dostupnost resursa za nošenje sa stresom i životnim nedaćama pa to posljedično rezultira percepcijom velikog stresa (Almand, 2002). Unatoč pozitivnoj korelaciji između velikih životnih događaja i stresa, neki znanstvenici došli su do spoznaje da ukupan broj stresora poput konstantnih roditeljskih obaveza i odgovornosti te prisutnost svakodnevnih izazova u odgoju također može dovesti do percepcije smanjenih resursa i otežanog nošenja sa stresom (Lazarus i sur., 1985; prema Almand, 2002). Slično stresorima uzrokovanim velikim životnim događajima, brojne svakodnevne i ponekad iritirajuće roditeljske obaveze i poslovi također mogu potencirati nastanak roditeljskog stresa (Kanner i sur., 1981; prema Almand, 2002). Crnić i Acevedo (1995; prema Almand, 2002) svakodnevne izazove roditeljstva definiraju kao stalno prisutne, umarajuće, ponavljajuće i neizbježne zadaće koje su dio roditeljske uloge. Ti svakodnevni izazovi mogu biti posljedica zahtjevnog ponašanja djece ili svakodnevnih iscrpljujućih aktivnosti i zahtjeva u odgoju djece te potencijalno mogu unijeti promjene u obiteljskim odnosima (Crnić i Acevedo, 1995; prema

Almand, 2002). Dumas (1986) i Patterson (1983) u svojim istraživanjima dolaze do spoznaje da majke otežano komuniciraju s djecom kada dožive povišenu razinu manjih stresora. Patterson (1983) također upućuje na činjenicu da su svakodnevni manji stresori povezani s učestalošću sukoba između majke i djeteta te razvojem problema u ponašanju kod djeteta. Sve prethodno navedeno vezano uz roditeljski stres, dodatno se akumulira kada se radi o majkama iz jednoroditeljskih obitelji. Voydanoff i Donnelly (1989; prema Heath, 1999) zaključuju kako roditeljstvo bez prisutnosti drugog partnera u kombinaciji s problemima vezanima uz težu financijsku situaciju i prekomjerni rad uvelike doprinose razvoju roditeljskog stresa kod roditelja iz jednoroditeljskih obitelji. Također, takav način života uvelike utječe i na odnos s djetetom što može pružiti dodatan izvor stresa jer se majke mogu osjećati bespomoćno u nastojanju da usklade obiteljski i poslovni život.

Za razumijevanje roditeljskog stresa važno je uzeti u obzir koliko učinkovitim roditeljima se pojedinci doživljavaju. Majčina percepcija samoučinkovitosti povezuje se s njezinim odnosom prema djetetu, osjećajima u vezi roditeljstva i trudom koji ulaže u odgoj djeteta (Mash i Johnston, 1990; prema Almand, 2002). Dakle, majka koja se osjeća sposobnom, vičnom i uspješnom u roditeljstvu izražava pozitivne roditeljske stavove i ponašanja, dok majka koja ima negativne stavove prema roditeljstvu, nedovoljno kapaciteta za odgoj i negativne reakcije i interpretacije vezane za ponašanje djeteta pokazuje slabu samoučinkovitost (Mash i Johnston, 1990; prema Almand, 2002).

Zadovoljstvo roditeljskom ulogom pozitivno je povezano s kvalitetom interakcija s djecom, tj. majke koje su zadovoljne svojom ulogom roditelja imaju više ugodnih i produktivnih interakcija sa svojom djecom nego majke koje izražavaju nezadovoljstvo svojom ulogom (Johnston i Mash, 1989; prema Almand, 2002). Djeca koja imaju neugodne i neučinkovite interakcije sa svojim majkama sklonija su slabijem socijalnom, emocionalno i kognitivnom razvoju u usporedbi s djecom koja imaju ugodne i učinkovite interakcije s majkama (Stoiber i Houghton, 1993; prema Almand 2002).

Neka istraživanja (Coleman i Karraker, 1997; prema Almand, 2002) ukazuju na dokaze o vezi između majčine učinkovitosti i roditeljskog stresa tako da roditelji koji doživljavaju intenzivan stres pokazuju smanjenu učinkovitost i više neadekvatnih roditeljskih postupaka u usporedbi s roditeljima koji ne doživljavaju intenzivan stres. Stoga Almand (2002) u svojem istraživanju naglašava kako majke čiji je način života izrazito stresan ili izazovan zbog različitih razloga mogu same sebe percipirati kao lošije majke u odnosu na majke koje ne doživljavaju visoku razinu stresa u životu.

Nadalje, neka istraživanja pokazuju kako majke unatoč tome što roditeljstvo generalno povezuju s ugodnim emocijama, iskazuju manje zadovoljstva, više stresa i posebno veći umor zbog djece nego što je to slučaj s očevima (Musick i sur., 2016).

Crnić i Greenberg (1990; prema Milić Babić, 2012) roditeljski stres definiraju kao roditeljsku percepciju neadekvatnih financijskih, emocionalnih, fizičkih i socijalnih resursa koji bi omogućili suočavanje s posljedicama ključnih životnih situacija ili kao nesposobnost i nemogućnost suočavanja s nadolazećim životnim krizama te prilagodbe i funkcioniranja u njima. Neki roditelji mogu unaprijediti svoje roditeljske vještine pod utjecajem stresnog događaja te se samim time osjećati kompetentnima za roditeljsku ulogu, a kod drugih može doći do povećanja roditeljskog stresa (Webster i Stratton, 1990; prema Milić Babić, 2012). Važno je naglasiti da su majke posebno ranjive iako povišeni stres doživljavaju oba roditelja (Khan, 2014; prema Osmančević Katkić, 2017).

Budući da mnoge majke iz jednoroditeljskih obitelji proživljavaju više neugodnih emocija u roditeljstvu, ponajviše ako su nezaposlene, to dovodi do izazova u adekvatnom odgoju i brizi za djecu. Također, obiteljska struktura odnosno promjena iste može imati značajan utjecaj na obiteljske procese, a oni imaju važnu posredujuću ulogu u određivanju učinaka strukture obitelji na dječje ponašanje i razvoj (McLoyd i sur., 1994; prema Keresteš, 2001). Uvidom u literaturu, vidljivo je kako postoji nedovoljno stručnih i znanstvenih radova na temu majki iz jednoroditeljskih obitelji i djece s problemima u ponašanju. Najčešći kontekst u kojem se spominju djeca iz jednoroditeljskih obitelji, a da je povezano s problemima u ponašanju, jest nepovoljna financijska situacija koja je vrlo čest slučaj, a isto tako uvelike utječe na psihofizički i psihosocijalni razvoj djeteta. Nedostatak novca sa sobom donosi mnogo raznih problema. S obzirom na to da su djeci u formativnoj dobi važna druženja i identifikacija s vršnjacima, ako su u nepovoljnoj financijskoj situaciji imat će manje mogućnosti za druženja, odnosno izlaženja s prijateljima. Walker i suradnici (2008) u svojem radu govore o posljedicama koje takav način života ostavlja na mentalno zdravlje i dobrobit djece te ističu potencijalni razvoj depresije i anksioznosti, a djeca nerijetko postaju ljuta, frustrirana i formiraju negativan pogled na svijet što posljedično može dovesti do problema u ponašanju.

Sljedeće potpoglavlje u fokus stavlja jednoroditeljske obitelji u kojima djeca manifestiraju probleme u ponašanju. Pruža pregled istraživanja koja govore u prilog činjenici kako djeca s problemima u ponašanju češće dolaze iz jednoroditeljskih obitelji te opisuje rizike kojima su djeca iz takvih tipova obitelji izložena.

3.3. Specifični izazovi jednoroditeljskih obitelji u kojima djeca manifestiraju probleme u ponašanju

Unazad zadnjih nekoliko desetljeća u literaturi je prevladavalo stajalište kako je razvod braka ili prekid suživota s oba roditelja tek privremena kriza koju članovi obitelji relativno brzo premoste te se potom vraćaju uobičajenom funkcioniranju (Wallerstein i Blakeslee, 1988). Novija istraživanja pokazuju da ipak nije tako, čak štoviše, radi se o situacijama koje ostavljaju duboki trag na psihološko funkcioniranje koji može ostaviti trajne posljedice, posebno na djecu kao ranjivu skupinu. Djeca se mogu osjećati odgovornima za rastavu roditelja, odnosno primijetiti će da se njihova obitelj razlikuje od drugih te za takvu situaciju mogu kriviti sebe (Pert, 1993; prema Mrnjavac, 2014).

Neka istraživanja (Popenoe, 1996; prema Mrnjavac, 2014) govore u prilog činjenici da djeca s problemima u ponašanju češće dolaze iz jednoroditeljskih obitelji, pri čemu je značaj odsustva jednog roditelja bitno veći ako je do promjene u obiteljskoj strukturi došlo prije djetetovog polaska u školu. To se može potkrijepiti istraživanjima koja pokazuju da djeca koja manifestiraju probleme u ponašanju tijekom predškolskog razdoblja imaju povišen rizik kontinuirane neprilagođenosti tijekom školske dobi i kasnije u životu (Keenan i sur., 1998).

Dodatni rizici kojima su izložena djeca iz jednoroditeljskih obitelji jest taj da bez svoje krivnje ili odgovornosti pred društvo postavljaju izazov, pa i obvezu stvaranja adekvatnih preduvjeta za kontinuirano promicanje njihova mentalnog zdravlja i prevenciju problema u ponašanju (Grizenko i sur., 1994). Najvažnije je imati u vidu najbolji interes djeteta, što suvremeni pristupi pomažućih profesija danas i zagovaraju, no provedba je i dalje spora za takvu dob u kojoj se razni psihološki procesi događaju vrlo dinamično te je potrebna pravovremena reakcija. Uz to, važno je da intervencija bude vremenski ograničenog trajanja kako bi se izbjeglo da, ako intervencija postane neučinkovita, ista zapravo postane rizik koji doprinosi generiranju negativne dinamike u obitelji (Miroslavljević i Ćosić, 2020). Preduvjet za sustavni pristup ranoj intervenciji jest što ranije identificirati manifestiranje problema u ponašanju kod djece, a koja se u značajnoj mjeri može provoditi u okviru odgojno obrazovnog sustava (Mrnjavac, 2014).

Budući da se majke iz jednoroditeljskih obitelji svakodnevno suočavaju s brojnim životnim nedaćama, to itekako može utjecati na njihovu roditeljsku kompetentnost. Naravno, pritom je važno uzeti u obzir kako se svaka osoba drugačije nosi i suočava sa životnim stresovima te se ne može generalizirati u zaključcima. Tako primjerice Daryanani i sur. (2016) navode da su

djeca iz jednoroditeljskih obitelji sklona razvoju problema u ponašanju, no u istraživanjima se nailazi problem kod mehanizama koji bi mogli objasniti ovu vezu, tj. još uvijek nisu dovoljno istraženi. Neke pretpostavke koje postoje u vezi potencijalne povišene rizičnosti kod djece iz jednoroditeljskih obitelji u odnosu na dvoroditeljske jesu npr. da majke iz jednoroditeljskih obitelji posjeduju slabije roditeljske vještine te podliježu raznim negativnim metodama u odgoju djece. Također se pokazuju visoko na dimenziji psihološke kontrole djeteta što je rizični čimbenik za razvoj internaliziranih problema u ponašanju (Daryanani i sur., 2016). Važno je napomenuti kako se pritom majke iz jednoroditeljskih obitelji ne smatra manje sposobnima i manje vrijednima, već se u istraživanjima uvažavaju svi stresori i životni problemi s kojima se one svakodnevno suočavaju, dok to najčešće nije slučaj kod dvoroditeljskih obitelji. Upravo ovdje veliki znanstveni doprinos mogao bi imati veći naglasak na istraživanjima o strategijama suočavanja majki iz jednoroditeljskih obitelji jer one određuju smjer u kojem će osoba ići – adaptivni ili neadaptivni, a o tome neposredno ovise i roditeljske kompetencije te sposobnost i mogućnost pružanja ljubavi, topline i sigurnosti djetetu. Uzevši sve prethodno navedeno u obzir, vrlo je teško kada se majke iz jednoroditeljskih obitelji nađu i u situaciji u kojoj imaju dijete u pojačanom rizikom za razvoj internaliziranih ili eksternaliziranih problema u ponašanju (Cherlin, 1992; prema Daryanani, 2016).

Razdoblje razvoda teško je za svako dijete bez obzira koliko ono bilo pripremano na taj događaj (Grozđanić, 2000). Kod djeteta se prilikom razvoda roditelja javlja sjećaj napuštenosti, a žalovanje i teška prilagodba na gubitak mogu potrajati neko vrijeme. Prilikom razvoda braka dolazi do velikog broja promjena kako za roditelje tako i za djecu, dakle moraju se suočavati sa suživotom samo s jednim roditeljem i prilagoditi se na životni stil jednoroditeljskih obitelji. Osim toga, kompleks gubitka u slučaju razvoda značajno se razlikuje od onog uzrokovanog smrću. Nakon smrti odsutni roditelj obično se idealizira, ali nakon razvoda najčešće obezvrjeđuje (Grozđanić, 2000). Utjecaj razvoda na djecu povezan je s dva glavna pitanja: intenzitetom konflikta između roditelja te stupnjem u kojem je dijete fokus obiteljskih emocionalnih procesa (McLanahan i Sandefur, 1994; prema Grozđanić, 2000).

Prema nekim istraživanjima, djeca iz jednoroditeljskih obitelji postižu lošije rezultate u akademskom uspjehu, podložni su razvoju problema u ponašanju te postoji mogućnost da rano stupe u izvanbračnu zajednicu (Amato i Sobolewski, 2001; prema Musick i Meier, 2010). Također više konzumiraju psihoaktivne tvari te se upuštaju u rizična ponašanja (Carlson, 2006; prema Musick i Meier, 2010). Nadalje, djeca iz nefunkcionalnih obitelji sklonija su ulaženju u

spolne odnose u vrlo ranoj dobi i iskustvu ranog razvrgavanja vlastitih partnerskih odnosa (Amato i DeBoer, 2001; prema Musick i Meier, 2010).

Razvod roditelja povezuje se i s nižim socioekonomskim statusom u odrasloj dobi. Djeca razvedenih roditelja u većem su riziku od napuštanja srednje škole, manja je vjerojatnost da će upisati fakultet i općenito se smatra da ne mogu dugo opstati u sustavu obrazovanja (Biblatz i Gottainer, 2000; prema Amato i Sobolewski, 2001). Ovaj nepovoljan položaj u kontekstu obrazovanja može biti rezultat nekoliko posljedica nakon razvoda, npr. preseljenja u siromašniju četvrt, pogoršanja djetetovog životnog standarda i manjku roditeljskog nadzora (McLanahan i Sandefur, 1994; prema Amato i Sobolewski, 2001).

Roditelji koji često ulaze u sukobe skloni su pružanju manje topline prema djeci te strogo discipliniraju. Moguće je da iz ovih razloga djeca koja odrastaju u visokokonfliktnim obiteljima imaju povišen rizik za razvoj depresije, anksioznosti i antisocijalnog ponašanja te također pokazuju teškoće u koncentraciji, a to su sve čimbenici koji utječu na akademski uspjeh djeteta (Emery, 1999; prema Amato i Sobolewski, 2001). Snarey (1993; prema Amato i Sobolewski, 2001) u svojem je longitudinalnom istraživanju otkrio pozitivnu povezanost između kvalitete braka roditelja i akademskog uspjeha ženske djece.

Pojedina istraživanja govore u prilog tome da razvod roditelja negativno utječe na stabilnost i kvalitetu intimnih odnosa djece u odrasloj dobi. Točnije, djeca razvedenih roditelja kasnije pokazuju više nezadovoljstva u vlastitim brakovima u usporedbi s djecom nerazvedenih roditelja (Amato i Booth, 1991; prema Amato i Sobolewski, 2001). Djeca razvedenih roditelja u odraslu dob ulaze s različitim predispozicijama za probleme u partnerskim odnosima, npr. nedostatak socijalnih vještina ili neke crte ličnosti koje su u neskladu sa stabilnošću zdravog partnerskog odnosa (Amato i Sobolewski, 2001). Iako kod djece postoje različite razlike na razilaženje roditelja, neki autori (Wallerstein i Lewis, 2004; prema Huurre, 2006) zauzimaju stajalište kako razvod roditelja nosi posljedice za psihološko funkcioniranje djeteta te njegovo/njezino ponašanje. Dakle, sam brakorazvodni proces ili razdvajanje izvanbračnih partnera te situacije koje slijede nakon, a važne su za dijete (npr. prestanak suživota s jednim od roditelja, potencijalni sukobi roditelja u vezi dogovora za viđanje i slobodno vrijeme s djecom) mogu itekako biti rizični čimbenik za razvoj problema u ponašanju. Dijete s problemima u ponašanju svakako predstavlja dodatni izazov za majku koja sama brine o obitelji te uz sebe nema drugu odraslu osobu s kojom može podijeliti roditeljske obveze.

Hetherington (1999) daje pregled istraživanja koja navode drugačije od prethodno navedenog, odnosno dolaze do spoznaje kako unatoč činjenici da je razvod braka stresan događaj koji unosi brojne promjene u živote članova obitelji, istovremeno može pružiti bijeg iz konfliktnih i nefunkcionalnih odnosa te tako težiti skladnijim i ispunjavajućim odnosima, kao i mogućnostima osobnog rasta i razvoja. To, naravno, ne znači da djeca čiji roditelji ne žive zajedno pokazuju manje problema u ponašanju od djece čiji su roditelji zajedno, već u dosadašnjim istraživanjima ne postoji konkretan konsenzus oko statističkih značajnosti tih razlika (Hetherington, 1999). Ovdje je važno uzeti u obzir koncept otpornosti i ranjivosti o kojem prilično ovisi daljnji razvoj djetetova psihosocijalnog svijeta i funkcioniranja. Razvojem istraživanja o konceptu otpornosti u obitelji, primjećuje se kako postoji problem u definiranju i određivanju tko je zapravo unutar obitelji otporan, odnosno postavlja se pitanje kada se zapravo može reći da je neka obitelj otporna (Patterson, 2002). Otpornost se u kontekstu obitelji definira kao proces dobre prilagodbe, odnosno postizanja pozitivnih ishoda u situaciji izloženosti visokom riziku (Luthar i sur., 2000; prema Mirosavljević i sur., 2020). Taj je proces potpomognut zaštitnim čimbenicima, odnosno resursima članova obitelji, kao i same obitelji kao sustava. U prilog tome govore McCubbin i McCubbin (1988; prema Maurović i sur., 2020) definirajući obiteljsku otpornost kao skup karakteristika, dimenzija i značajki koje pomažu obiteljskom sustavu da se adekvatno nosi s kriznim situacijama. Shodno tome, efikasne strategije suočavanja roditelja zasigurno čine važni potencijalni zaštitni čimbenik, odnosno resurs koji doprinosi pozitivnim ishodima prilikom suočavanja sa stresom. Također, obitelji s boljim vještinama međusobne komunikacije, rješavanja problema te održavanja pozitivnog načina sagledavanja životnih situacija pokazale su se kao otporne obitelji (DeHaan i sur., 2013; prema Maurović i sur., 2020). Iz navedenog može se zaključiti da neuspješne strategije suočavanja članova jednoroditeljske obitelji mogu djelovati kao potencijalni rizik za razvoj problema u ponašanju kod djece.

Hilton i sur. (2001) zaključuju kako djeca iz jednoroditeljskih obitelji više manifestiraju internalizirane nego eksternalizirane probleme u ponašanju (npr. anksioznost, depresija, povlačenje...) u odnosu na djecu odraslu u dvoroditeljskim obiteljima. Također zaključuju kako djeca iz jednoroditeljskih i djeca iz dvoroditeljskih obitelji ne postižu statistički značajne razlike na skalama samopouzdanja, kompetencija za međuljudske odnose te školskog uspjeha (Schmuck, 2013). Pregledom literature, može se zaključiti kako u starijim istraživanjima prevladava stajalište da su djeca jednoroditeljskih obitelji izložena brojnim rizicima za razvoj problema u ponašanju, dok novija istraživanja unose neke nove dimenzije i komponente te sve

više zastupaju stajalište da se potencijalni razvoj problema u ponašanju kod djece ne može gledati samo kroz prizmu strukture obitelji. Čak štoviše, u posljednje vrijeme se naglašava kako nije toliko važna sama struktura obitelji koliko je važna razina ljubavi, topline, podrške i zdravih odnosa između članova pa tako ne mora nužno značiti da jednoroditeljske obitelji toga ima manje u odnosu na dvoroditeljske.

Prethodno navedeno potkrepljuju Golombok i sur. (1997; prema Bodovski i Youn, 2010; prema Schmuck 2013) potvrđujući u svojim istraživanjima kako majke iz jednoroditeljskih obitelji iskazuju više topline nego što to rade roditelji iz dvoroditeljskih obitelji. Hipwell i sur. (2008) navode kako iskazivanje topline pospješuje samopouzdanje, strategije suočavanja te smanjuje anksioznost kod starije djece.

Jednoroditeljske obitelji u Republici Hrvatskoj čine marginaliziranu skupinu koja nerijetko zbog svojih karakteristika nailazi na predrasude i društvenu stigm, a i dalje su to obitelji koje većinom čine majke. Promatramo li jednu takvu skupinu kroz socijalnopedagošku prizmu, može se zaključiti kako se majke iz jednoroditeljskih obitelji suočavaju s raznim rizicima te je stoga istraživanje njihovih strategija suočavanja važno za razumijevanje njihovog funkcioniranja i procjenu potreba kako bi se iste mogle što bolje uskladiti s intervencijama. Nadalje, majkama iz jednoroditeljskih obitelji nametnuto je više uloga pa tako istovremeno rade često slabije plaćene poslove te same brinu o djeci i svim njihovim potrebama. Višestrukost uloga u kombinaciji sa svim ostalim potencijalnim rizičnim čimbenicima uvelike otežavaju nošenje sa svakodnevnim stresom. Tijekom dugotrajne izloženosti brojnim stresorima i rizicima dolazi do povišene emocionalne ranjivosti te tada strategije suočavanja uvelike određuju dobrobit osobe i sam način na koji će se nositi sa stresnom situacijom. Kada govorimo o jednoroditeljskim obiteljima, način nošenja uvelike određuje funkcioniranje ostatka obitelji. U dosadašnjoj literaturi primjećuje se manjak istraživanja teme strategija suočavanja jednoroditeljskih obitelji u situacijama kada djeca manifestiraju probleme u ponašanju te je shodno tome cilj ovog diplomskog rada istražiti na koje se sve načine majke suočavaju s rizicima, životnim izazovima i problemima u ponašanju djece. Ostatak rada bavit će se metodološkim dijelom, odnosno rezultatima kvalitativne analize grupnih obiteljskih intervjua.

4. OPIS ISTRAŽIVANJA

4.1. Opis problema

Strategije suočavanja majki u jednoroditeljskim obiteljima u kojima djeca manifestiraju probleme u ponašanju relativno su slabo istraživano područje u Hrvatskoj. Kako navode Raboteg-Šarić i sur. (2003), jednoroditeljske obitelji čine posebno osjetljivu društvenu skupinu kojoj je potrebna psihosocijalna i materijalna pomoć, stoga je važno istražiti na koje se sve načine majke iz jednoroditeljskih obitelji suočavaju s rizicima, životnim izazovima i problemima u ponašanju djece kako bi se doprinijelo usklađivanju njihovih potreba s intervencijama u sustavu.

4.2. Cilj i istraživačka pitanja

Cilj je ovoga rada istražiti koje strategije suočavanja majke iz jednoroditeljskih obitelji najčešće koriste prilikom suočavanja s rizicima, životnim izazovima i problemima u ponašanju djece. Iz cilja proizlaze i sljedeća istraživačka pitanja:

- S kojim rizicima se majke iz jednoroditeljskih obitelji suočavaju?
- Koje strategije suočavanja majke iz jednoroditeljskih obitelji koriste?

5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

5.1. Sudionici istraživanja

Za potrebe ovoga rada analizirano je pet obiteljskih grupnih intervjuja, a sudjelovale su majke iz jednoroditeljskih obitelji u riziku čije je dijete uključeno u neku od intervencija u sustavu socijalne skrbi i/ili mentalnog zdravlja zbog problema u ponašanju. U ovom prigodnom uzorku radilo se o ukupno pet majki, osmero djece te jednoj baki. Od toga je troje djece jedinaca, dok je kod preostale dvije obitelji bilo prisutno dvoje ili više djece. Prema spolu djece radilo se o trojici mladića i pet djevojaka. Obitelji žive pretežno na području Zagreba i okolice.

5.2. Postupak provedbe istraživanja

U ovom radu predstaviti će se rezultati dijela kvalitativnog istraživanja koje je provedeno u sklopu kombiniranog (mixed – method) istraživanja projekta *Specifična obilježja obitelji u riziku: doprinos planiranju kompleksnih intervencija: FamResPlan*. Jednoroditeljske obitelji prema Zakonu o socijalnoj skrbi (NN157/13, čl. 5) definirane su kao obitelji koje čine dijete, odnosno djeca i jedan roditelj. Dakle, drugi roditelj je iz nekog razloga napustio obitelj, ali ima

svoja roditeljska prava i obveze te sudjeluje u brizi o djetetu. Budući da se u ovom istraživanju tematiziraju rizici s kojima se majke iz jednoroditeljskih obitelji suočavaju, obitelj u riziku definirana je kao obitelj u kojoj postoji (najmanje) jedan član koji je zbog problema u ponašanju uključen u intervenciju u okviru sustava socijalne skrbi i/ili mentalnog zdravlja. Podaci kvalitativne prirode prikupljeni su u periodu od 2016. do 2019. godine u suradnji s partnerskim institucijama u sustavima socijalne skrbi i mentalnog zdravlja te udrugama u civilnom sektoru u Zagrebu. Tijekom provedbe kvantitativnog dijela istraživanja, koje je prethodilo kvalitativnom, obitelji su pozvane na sudjelovanje u obiteljskom grupnom intervjuu. Mladima i roditeljima je putem letka i obrasca za pismeni informirani pristanak detaljno objašnjeno što podrazumijeva sudjelovanje i koja je svrha istraživanja. Osim toga, informirani su i o postupku provedbe intervjuu, povjerljivosti podataka, načinu korištenja dobivenih podataka te o očekivanom načinu njihova sudjelovanja.

Nakon informiranog dobrovoljnog pristanka, telefonski je dogovoreno vrijeme i mjesto intervjuu koji su se odvijali uživo, u pravilu u domu obitelji. Obiteljski intervju članice istraživačkog tima su započinjale s ponavljanjem informacija o svrsi istraživanja, povjerljivosti podataka te o načinu korištenja dobivenih podataka, nakon čega je slijedilo ponovno provjeravanje pristanka sudjelovanja te provođenje grupnog obiteljskog polustrukturiranog intervjuu. Razgovor je sniman i doslovno prepisan te je omogućen uvid prepiske intervjuu svakoj obitelji. Naknada i zahvala za sudjelovanje u istraživanju obitelji izražena je nakon završetka u vidu poklon bona za kupnju namirnica u jednom trgovačkom lancu. Naknada nije bila prethodno najavljena kako se ne bi utjecalo na odluku obitelji o sudjelovanju u istraživanju. Predložak za obiteljski grupni polustrukturirani intervju kreirale su članice istraživačkog tima, a sadržavao je niz pitanja koja pokrivaju sljedeće teme: strategije suočavanja članova obitelji, doživljaj i definicija obitelji, obilježja rizika, snaga i zaštitnih čimbenika obitelji, spremnost na promjenu i intervenciju, iskustvo s dosadašnjim intervencijama i zadovoljstvo u obitelji. Intervjue je također provelo šest članica projektnog tima, socijalne pedagoginje s iskustvom u kvalitativnom pristupu i metodologiji, ali i sa specifičnim pomagačkim kompetencijama. Svaki obiteljski intervju vodile su dvije članice istraživačkog tima.

Istraživanje tema vezane uz obiteljske odnose može biti vrlo zahtjevno i kompleksno jer se radi o temama koje spadaju u osjetljive budući da je riječ o privatnim i intimnim dijelovima života u obitelji koji se često doživljavaju kao nešto što se čuva unutar granica obitelji i ne dijeli s drugima (Fontes, 2004; prema Kranželić i sur., 2016). Etika kvalitativnih istraživanja ne smije se promatrati kao etika minimalnih standarda, već kao aktivni procesni pristup sugovornicima

(sudionicima istraživanja), kontekstu i samim istraživačima, te zahtijeva temeljitu izobrazbu i pripremu (Kranželić i sur., 2016). Za provedbu istraživanja dobivena je suglasnost četiriju etičkih povjerenstava (Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Ministarstva odgovornog za poslove socijalne skrbi dvije ustanove u kojima su članovi obitelji bili uključeni u intervencije). Zato se može zaključiti kako su se poštovale sve smjernice važećih etičkih kodeksa i zakona u Hrvatskoj.

5.3. Metoda obrade podataka

Dobiveni podaci obrađeni su tematskom analizom, jednom od vrsta metode kvalitativne analize. Teme, odnosno kategorije iz podataka mogu se obraditi induktivno (*bottom up* pristup) (Firth i Gleeson, 2004; prema Braun i Clarke, 2006) ili deduktivno, odnosno *top down* pristup (Boyatzis, 1998; prema Hayes, 1997; prema Braun i Clarke, 2004). U ovome radu korišten je deduktivni pristup, a podaci su analizirani na razini deskripcije. Nakon provedbe grupnih obiteljskih intervjuja, sadržaj je transkribiran nakon čega je slijedilo upoznavanje s tekstem te označavanje citata koji su se kasnije kodirali. Kreiran je okvir za kodiranje strategija suočavanja prema instrumentu *Coping Orientation to Problems Experienced Inventory (Brief-COPE)* (Carver, 1997). Nadalje, rizici su se kodirali u skladu s tri kategorije: individualni rizici, okolinski rizici i metafore. Za potrebe dobivanja odgovora na istraživačko pitanje *Koje strategije suočavanja majke iz jednoroditeljskih obitelji koriste*, kreirana je tablica koja uz citate i kodove kao teme sadrži kategorije i potkategorije strategija suočavanja. U ovom slučaju kategorija se odnosi na svaku od tri vrste strategija suočavanja (strategije usmjerene na rješavanje problema, strategije usmjerene na emocije te suočavanje izbjegavanjem), dok se potkategorija odnosi na dimenzije svih triju vrsta strategija suočavanja. Slijedi primjer kodiranja rizika u tablici 3 te strategija suočavanja u tablici 4.

Tablica 3. Primjer načina kodiranja rizika s kojima se suočavaju majke iz jednoroditeljskih obitelj

CITAT	KOD	INDIVIDUALNI RIZIK	OKOLINSKI RIZIK	METAFORA
<i>Al isto tako nisam rekla da je prodavao stvari iz kuće,</i>	M je krao od majke i preprodavao stvari kako bi	Krađa Preprodavanje marihuane		

<i>da mi je prodao službeni mobitel i takve stvari. Ja sam ga Centru prijavila zbog nestajanja tih stvari i promjene ponašanja. (O5M)</i>	imao novaca za kupovanje većih količina marihuane			
<i>Tri puta je policija intervenirala kod nas, ali tad mi je prvi put bio užas kad me tako bacio na zemlju, tukao nogama i rukama, ne znam ni ja... nisam mogla nikak doć do pomoći ni od koga, a susjedi se isto neće petljat, vidli su da sam prozor razbila, ne znam s čim, s vazom, ali nije opet niko htio... (04M)</i>	Nasilje u obitelji i nekoliko intervencija policije Agresivno ponašanje bivšeg supruga Život u opasnosti		Nasilje u obitelji	

Tablica 4. Prikaz primjera načina kodiranja strategija suočavanja koje koriste majke iz jednoroditeljskih obitelji

CITAT	KOD	POTKATEGORIJA	KATEGORIJA
<i>Počeo je markirati školu, nije išao na praksu, skužila sam da se nešto dešava pa sam ga prijavila na CZSS. Mislila sam da će mu oni</i>	Traženje pomoći od stručnjaka Majka svjesna da ne može sama više	Traženje pomoći	Strategije usmjerene na rješavanje problema

<i>tamo na neki način pomoć jer ja više nisam imala nikakvih elemenata s kojima bih ja baratala da ga dovedem na pravi put. (O5M)</i>	Svjesna resursa za pomoć koji postoje oko nje		
<i>Jer ja sam se u jednom periodu dovela do toga, što od straha, što od brige, što od ne znam... meni je liječnik dao lijek za smirenje. Gdje sam ja došla do toga da nisam više mogla, da sam toga uzimala malo previše, da sam završila na liječenju. (O3M)</i>	Majka verbalizira kako se nije mogla nositi sa svim problemima i stresom na adekvatan način pa je posegnula za prekomjernom konzumacijom tableta za smirenje	Zlouporeba psihoaktivnih tvari (psihofarmaka)	Suočavanje izbjegavanjem

6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

6.1. Rezultati i rasprava rizika kojima su majke iz jednoroditeljskih obitelji izložene

Rezultati rizika kojima su izložene majke iz jednoroditeljskih obitelji prikazani su u sljedećim tablicama te slijedi njihovo pojašnjenje.

Tablica 5. Prikaz kodova i kategorija izoliranih u okviru teme Rizici kojima su majke iz jednoroditeljskih obitelji izložene.

KOD	INDIVIDUALNI RIZICI
Neizvršavanje školskih obaveza Indiferentnost prema školi Prekid školovanja Ponavljanje razreda	Teškoće u učenju i izvršavanju školskih obaveza djeteta

<p>Fizičko i verbalno nasilje djeteta prema ostalim članovima obitelji</p> <p>Nepreuzimanje odgovornosti djeteta za svoje postupke</p> <p>Krađa i uništavanje imovine</p> <p>Bezobzirnost djeteta prema ostalim članovima obitelji</p> <p>Dijete ne poštuje dogovore i pravila</p> <p>Eksternalizirani i internalizirani PUP</p> <p>Izrečene mjere u sustavu socijalne skrbi prema djetetu</p> <p>Prekomjerno konzumiranje psihoaktivnih tvari</p> <p>Bježanje od kuće, cjelodnevno i/ili cjelonoćno izbivanje iz kuće</p>	<p style="text-align: center;">Problemi u ponašanju djeteta</p>
<p>Očevo popuštanje djetetu kao posljedica nezainteresiranosti za sudjelovanje u odgoju</p> <p>Nedostatak autoriteta majke/labilnost u postavljanju pravila</p> <p>Nedosljednost roditelja u odgoju djece</p> <p>Kažnjavanje i vikanje majke na dijete jer ne zna kako drugačije postignuti autoritet</p>	<p style="text-align: center;">Permisivni roditeljski stil</p>

<p>Pogoršanje fizičkog zdravlja paralelno s problemima u braku</p> <p>Vrlo teško zdravstveno stanje majke</p> <p>Liječenje u psihijatrijskoj bolnici</p> <p>Prekomjerno konzumiranje tableta za smirenje</p>	<p>Narušeno psihičko i mentalno zdravlje majke</p>
--	---

Tablica 5.1. Prikaz kodova i kategorija izoliranih u okviru teme Rizici kojima su majke iz jednoroditeljskih obitelji izložene.

KOD	OKOLINSKI RIZICI
<p>Fizički nasilan suprug, nanošenje teških fizičkih ozljeda majci i/ili djeci</p> <p>Narušeno psihosocijalno funkcioniranje majke</p> <p>Bračna nevjera supruga</p> <p>Niz traumatskih događaja u vrlo kratkom vremenu</p> <p>Teško nošenje sa smrću bliskih članova obitelji</p> <p>Život djeteta u opasnosti zbog očevo nemara i ovisnosti o alkoholu</p>	<p>Značajna traumatska iskustva</p> <p>Nasilje u obitelji</p>

<p>Gubitak kuće prilikom završetka brakorazvodne parnice</p> <p>Život majke u opasnosti zbog nasilnog ponašanja bivšeg supruga</p>	
<p>Učestalo fizičko nasilje oca prema članovima obitelji</p> <p>Fizičko i verbalno nasilje djeteta prema ostalim članovima obitelji</p> <p>Prkosno ponašanje djeteta</p> <p>Niska razina pravila i poštivanja istih</p> <p>Učestalost obiteljskih konflikata</p> <p>Intervencija policije u obitelj zbog obiteljskog nasilja i zanemarivanja djeteta</p> <p>Dijete sklono manipuliranju</p> <p>Nepoštivanje dogovora s djetetom/nedosljednost oca</p>	<p>Fizičko i psihičko nasilje u obitelji</p>

<p>Emocionalna i fizička distanciranost supruge</p> <p>Narušeno povjerenje majke prema sinu</p>	
<p>Nedostatak zajedništva</p> <p>Međusobna indiferentnost članova obitelji</p> <p>Nedostatak međusobnog poštovanja između članova obitelji</p>	<p>Slaba obiteljska kohezija</p>
<p>Nepostojanje komunikacije</p> <p>Bezobrazno i bahato ponašanje djeteta</p> <p>Neizražavanje emocija u obitelji</p> <p>Međusobna zatvorenost članova obitelji</p> <p>Otežana komunikacija s djetetom zbog djetetove zlorabe psihoaktivnih tvari</p>	<p>Neadekvatna komunikacija u obitelji</p>
<p>Bivši suprug je vozio djecu u alkoholiziranom stanju</p>	<p>Alkoholizam bivšeg supruge</p>

<p>Konstantna briga za djecu kada su s ocem</p> <p>Razni ispadi zbog supruga u alkoholiziranom stanju</p> <p>Život djeteta u opasnosti zbog oca u alkoholiziranom stanju</p> <p>Vođenje djeteta na neprimjerena mjesta (zadimljeni kafići s drugim odraslima u alkoholiziranom stanju)</p> <p>Kršenje važnih dogovora s djetetom zbog problema s alkoholom</p>	
<p>Nedostatak provođenja zajedničkog vremena zbog posla majke i ostalih obaveza</p> <p>Vrlo malo do ništa zajedničkih obiteljskih aktivnosti te nedostatak interesa za iste</p>	<p>Nedostatak zajedničkih aktivnosti</p> <p>Nedostatak provođenja zajedničkog vremena</p>

Tablica 5.3. Prikaz kodova i kategorija izoliranih u okviru teme Rizici kojima su majke iz jednoroditeljskih obitelji izložene.

KOD	METAFORE
<p>Često prisutno nasilje u obitelji</p> <p>Bračna nevjera supruga</p>	<p><i>Tužna obitelj</i></p>
<p>Fizički i verbalno nasilno dijete sklono prijetnjama</p> <p>Uništavanje imovine</p>	<p><i>Mirna voda brege dere</i></p>
<p>Raspršenost obitelji</p>	<p><i>Rakova djeca</i></p> <p><i>Kuća k'o hostel</i></p>
<p>Majka se žali na nedostatak autoriteta</p> <p>Ispadi supruga kao posljedica alkoholiziranog stanja</p>	<p><i>Tragikomedija</i></p>
<p>Niz traumatskih događaja u obitelji</p> <p>Djeca u osjetljivim godinama prolaze kroz traumatična iskustva</p> <p>Niz problema u različitim područjima</p>	<p><i>Lupanje sa svih strana</i></p> <p><i>Boksačka vreća</i></p> <p><i>Ranjena obitelj</i></p>

Majke s kojima su provedeni grupni obiteljski intervjui izložene su brojnim rizicima na različitim razinama (od individualnih do okolinskih rizika) te se o njima поближе razgovaralo

tijekom intervjuiranja. Kako bi se bolje razumjelo rizike s kojima se majke iz uzorka nose, važno je napomenuti kako su sve intervjuirane obitelji bile izložene brojnim rizicima visokog intenziteta ili traumatskim životnim događajima. Neki od tih rizika su sljedeći: rastava braka, problemi u ponašanju djeteta, permisivni roditeljski stil, neadekvatne roditeljske vještine, narušeno fizičko i/ili psihičko zdravlje majke, nasilje u obitelji i sl. Također, majke iz uzorka bile su izložene dinamičkim, statičkim te rizicima visokog intenziteta, kao i svakodnevnim životnim rizicima zbog čega su njihove obitelji u visokom riziku. Izolirani rizici su kronični i kumulativni (traju i po pet i više godina) i vidljivi na raznim razinama te u brojnim životnim aspektima.

Iz *Tablice 3.* vidljivo je da su kvalitativnom analizom izdvojene tri kategorije rizika, a to su individualni ili okolinski rizik i metafore na vlastitu obitelj koje živopisno svjedoče o rizicima kojima su sudionice istraživanja izložene. Tako su utvrđeni sljedeći individualni rizici s kojima se majke iz jednoroditeljskih obitelji suočavaju: teškoće u učenju i izvršavanju školskih obveza djeteta, problemi u ponašanju djeteta, permisivni roditeljski stil, neadekvatne roditeljske vještine, narušeno mentalno i fizičko zdravlje majke, značajna traumatska iskustva, nasilje u obitelji te rastava braka. Kada govorimo o okolinskim rizicima, oni se manifestiraju kroz sljedeće: nezdravi obiteljski procesi, slaba obiteljska kohezija, neadekvatna komunikacija u obitelji, nedostatak zajedničkih obiteljskih aktivnosti, alkoholizam bivšeg supruga, nedostatak provođenja zajedničkog vremena. U treću kategoriju svrstane su metafore kojima majke opisuju svoje obitelji ili njene članove, pa na taj način posredno govore i o rizicima. U nastavku slijede neke od njih: *Tužna obitelj* (O1M), *mirna voda brege dere* (O1M), *rakova djeca* (O2M), *kuća k'o hostel* (O2M), *tragikomedija* (O3M), *lupanje sa svih strana* (O2M), *boksačka vreća* (O2M), *ranjena obitelj* (O2M). Navedene metafore slikovito prikazuju kvalitetu obiteljskog funkcioniranja te se može primijetiti kako većina obitelji sebe opisuje u negativnom tonu kao tužnu, ranjivu, nefunkcionalnu obitelj. Na ovaj način direktno ili indirektno govore o rizicima u obitelji te narušenoj obiteljskoj dinamici.

Kao što je već prethodno navedeno, rizici su brojni, različitog intenziteta, a sve obitelji iz uzorka dijele isti čimbenik visokog rizika, a to je rastava braka. To je događaj koji sam po sebi nosi visoki intenzitet stresa kako za majku, tako i za dijete te oporavak ovisi o karakteristikama i resursima pojedinih članova u obitelji, ali i o razini njihove međusobne obiteljske kohezije. Niska obiteljska kohezija očituje se kroz slabu emocionalnu međusobnu povezanost članova obitelji te nedostatak komunikacije i interesa za druge. Pridonosi nefunkcionalnoj obiteljskoj dinamici pa samim time i otežava rješavanje problema. Isto tako, sve obitelji iz uzorka dijele

višestruka traumatska životna iskustva koja svojom akumulacijom i intenzivnošću mogu dovesti do teških posljedica po fizičko i mentalno zdravlje. Primjerice: *On je mene pretuko i prema djeci je bio jako bezobrazan, stariju kćer je nabio glavom u zid (O1M), Ali ja sam dok je L imala tri godine skoro umrla. Tu su moji otišli. I u sekundi dakle, samo me oblio znoj, pala sam. Doktor kad me probudio uglavnom je reko da si zaokružim drugi rođendan, al tu je počeo lagani stres u braku... jer tu sam se izvukla stvarno od smrti i nakon četiri sata operacije jedva. I dan danas se vučem, sve gore mi je ta bolest. Meni sad sve sjeda na to. Imam brdo čireva još, aktivnih, kiseline, žuč mi proradi (O3M), Jer ja sam u jednom periodu dovela se do toga, što od straha, što od brige, što od ne znam... Meni je liječnik dao lijek za smirenje gdje sam ja došla do toga da nisam više mogla, da sam toga uzimala malo previše, da sam završila na liječenju (O3M), Taj tumor na mozgu, to je sve od hematoma, od udaraca koji su poslije prerasli u nešto gore (O4M), Kad je on imao tri godine, ja sam hospitalizirana na psihijatriji, Mislim da je to za njega bio šok i stres (O5M).* Kombinacija svih tih događaja može otežati i samo roditeljstvo te iscrpiti resurse osobe i na tome području. Tako su rezultati ovoga istraživanja pokazali kako majke iz jednoroditeljskih obitelji često nailaze na brojne prepreke u odgoju djece te i same navode kako se osjećaju bespomoćnima zato što nisu u mogućnosti upostaviti adekvatnu i primjerenu dozu nadzora i kontrole odnosno autoriteta nad djetetom pa tako, primjerice, pokazuju pretjerano popustljiv roditeljski stil ili pak s druge strane iz nemoći prelaze u rigidnost te kažnjavanjem i vikanjem pokušavaju uspostaviti autoritet, odnosno doprijeti do djeteta, no neuspješno. Sljedeći citati dobro opisuju navedeno: *Ma oni su dobri, mislim, ali svaka, ja nemam autoritet, a to je problem kod naše obitelji. Nemaju nikoga sa autoritetom i ovoga taj dogovor, razgovor, što ja želim da se sve nešto na mekano, da se razgovaramo, ispada da to nije baš dobro. Svima je dozvoljeno sve, svak može smije sve, svak smije odlučivat o onom drugom, postavljat se na onog drugog i tak i onda nastaju tuče i svađe... (O2M), Idem van pa me pusti cijelu noć i onda dođem doma u 7 ujutro, lakše mi je da mi kaže do pol četiri da dođem doma i tak napravim (O2MK), I onda tu dolazi emocionalna ucjena gdje ja radim tu medvjedu uslugu od straha da ona nešto ne napravi i lupim šakom i kažem sjedi tu, ne ideš van tjedan dana! I gotovo. I onda njena prva, ja ću se ubiti, pa pusti me (O3M).*

Neka postojeća istraživanja (Witvliet i sur., 2014; prema McAuliffe, Cordier i sur., 2017) potvrđuju pretpostavku kako su majke iz jednoroditeljskih obitelji podložne narušenom psihičkom i fizičkom zdravlju, a to se može primijetiti i iz rezultata dobivenih ovim istraživanjem. Dio majki iz uzorka suočava se s teškim zdravstvenim stanjima poput

tumora na mozgu i čireva na želucu, što im dodatno otežava adekvatno ispunjavanje roditeljskih obaveza. Također su prisutni i problemi s mentalnim zdravljem, pa tako dio sudionica govori o svojim iskustvima hospitalizacije u psihijatrijsku bolnicu te zlorabiti tableta za smirenje.

Voydanoff i Donnelly (1989; prema Heath, 1999) u svojim istraživanjima govore o izazovima i teškoćama roditeljstva bez prisutnosti drugog partnera koji se uz ostale prisutne stresore poput npr. nepovoljne materijalne situacije ili pak prekovremeni rad akumuliraju i uvelike utječu na odnos s djetetom te na taj način mogu pružiti dodatan izvor stresa zbog teškog usklađivanja obiteljskog i poslovnog života. U kontekstu ovog istraživanja, to je vidljivo kroz nedostatak provođenja zajedničkog vremena i zajedničkih aktivnosti, nerijetko se dogodi da se majka i dijete tijekom radnih dana vide samo vrlo kratko u večernjim satima jer dolazi do kolizije radnog vremena majke i pohađanja škole djeteta. U analiziranim intervjuima majke i djeca spominju vrlo malo do ništa zajedničkih aktivnosti zbog načina života, a u nekim jednoroditeljskim obiteljima iz uzorka prisutna je niža obiteljska kohezija i općenita međusobna indiferentnost između članova obitelji. Kao posljedica navedenog pojavljuju se problemi u komunikaciji te nezadovoljstvo odnosima.

Dobivenim rezultatima može se potkrijepiti prethodno istraživana i potvrđena veza između majčine učinkovitosti i roditeljskog stresa na način da roditelji koji doživljavaju intenzivan stres pokazuju više neadekvatnih roditeljskih postupaka (Coleman i Karraker, 1997; prema Almand, 2002). Tako je u uzorku ovog istraživanja potvrđena prisutnost, primjerice, permisivnog roditeljskog stila koji se očituje u vidu otežanog postavljanja pravila djeci, odnosno otežanog ostvarivanja uloge roditelja s autoritetom. Također su, kao što je već navedeno, prisutni i neki drugi neadekvatni roditeljski postupci poput kažnjavanja, vikanja, povlačenja i sl.

Nadalje, analizom intervjua vidljivo je kako sva djeca iz uzorka pokazuju teškoće u učenju i izvršavanju školskih obaveza, što se može povezati s rezultatima postojećih istraživanja koja dovode u vezu odrastanje u jednoroditeljskim obiteljima i lošije rezultate u akademskom uspjehu (Amato i Sobolewski, 2001; prema Musick i Meier, 2010). Tako se kod djece sudionika iz ovog istraživanja radi o neizvršavanju školskih obaveza te indiferentnosti prema istima, ponavljanju razreda, brojnim neopravdanim izostancima te su neki uključeni u mjeru odgojno obrazovnog tretmana produženog stručnog postupka. Majke kroz svoje odgovore verbaliziraju izuzetnu zabrinutost zbog situacija u kojima se djeca nalaze s obrazovanjem,

verbaliziraju kako im to stvara popriličan stres te im na sve načine pokušavaju pomoći u uspješnom završetku školovanja.

Carlson (2006; prema Musick i Meier, 2010) u svojim istraživanjima govore o povišenom konzumiranju psihoaktivnih tvari i brojnim rizičnim ponašanjima u koja se djeca iz jednoroditeljskih obitelji upuštaju. Rezultati ovoga istraživanja također govore u prilog već postojećim istraživanjima. Naime, problemi u ponašanju djece iz uzorka višestruki su, intenzivni i perzistentni te mnoge majke iz uzorka verbaliziraju kako se teško nose s njima, poduzimaju brojne i razne korake, no često se osjećaju neuspješno.

6.2. Rezultati i rasprava strategija suočavanja koje koriste majke iz jednoroditeljskih obitelji

Rezultati strategija suočavanja koje koriste majke iz jednoroditeljskih obitelji prikazane su u sljedećoj tablici te slijedi njihovo pojašnjenje.

Tablica 6. Prikaz kodova i kategorija izoliranih u okviru teme Strategije suočavanja koje koriste majke iz jednoroditeljskih obitelji

KOD	POTKATEGORIJA	KATEGORIJA
Neugodne i teške emocije radi razvoda braka Osjećaj nepravde radi suprugove nevjere Izražavanje neugodnih emocija putem vike i svađe („ventiliranje“)	Otpuštanje emocija	Strategije usmjerene na emocije

<p>Prihvatanje činjenice da se određeni problem dogodio</p> <p>Učenje kako živjeti s nastalim problemom</p> <p>Majka je teškog zdravstvenog stanja, a uz to pod velikim stresom zbog ponašanja kćeri i svega što je prošla u životu do sada</p> <p>Također stresan posao (radi kao zaštitarka), no voli svoj posao</p> <p>Majka prihvaća svoje zdravstveno stanje i ustraje u nošenju s istim</p> <p>Majka govori o svojem teškom zdravstvenom stanju te kako zbog istog nije mogla poduzeti više, a nije imala ni potrebnu podršku</p>	<p>Prihvatanje</p>	<p>Strategije usmjerene na emocije</p>
<p>Majka krivi sebe za nastanak svih problema</p> <p>Vrlo samokritična</p>	<p>Krivnja</p>	<p>Strategije usmjerene na emocije</p>

<p>Majka navodi vjeru kao dominantan način nošenja</p> <p>Vjera joj daje snagu da nastavi dalje sa životom</p> <p>Podrška kroz religioznost</p> <p>Molitva</p>	<p>Religioznost/duhovnost</p>	<p>Strategije usmjerene na emocije</p>
<p>Traženje emocionalne podrške i utjehe od prijateljice</p>	<p>Emocionalna podrška</p>	<p>Strategije usmjerene na emocije</p>
<p>Davanje šansi suprugu za pomirenje unatoč nevjeri</p> <p>Pokušaj spašavanja braka radi djece, ali neuspješno</p> <p>Majka pokušava razgovorom rješavati probleme, no smatra to bezuspješnim</p> <p>Majka ne može podnijeti suživot sa suprugom, svjesna je da je suprug izvor toksičnosti za nju i djecu te je poduzela korake za rastavu braka</p> <p>Majka unatoč svim teškoćama pokazuje ustrajnost i interes za rješavanja problema, a također i brigu za djecu te kako se oni osjećaju</p>	<p>Aktivno suočavanje</p>	<p>Strategije usmjerene na rješavanje problema</p>

<p>Majka odluku o razvodu braka donosi promišljeno, korak po korak, želi biti sigurna da je to dobra odluka</p> <p>Poduzimanje određenih koraka za rješavanje problema kroz komunikaciju</p>		
<p>Majka je svjesna problema koji zahvaćaju nju i djecu te preuzima inicijativu za rješavanje problema</p> <p>Majka je spremna na poslu se izboriti da ne radi noćne smjene i vikende kako bi mogla što više biti s djetetom</p> <p>Majka unatoč svim problemima u obitelji radi i zarađuje</p> <p>Majka preuzima inicijativu i zove policiju zbog supruga</p> <p>Majka pokazuje spremnost za rješavanje problema i neizmjernu ljubav prema djetetu</p> <p>Dijete opisuje kao izrazitu motivaciju da nastavi dalje sa životom i rješava probleme</p> <p>Majka nastojala na sve načine pomoći sinu da ne padne razred i ne prekine školovanje</p>	<p>Aktivno suočavanje</p>	<p>Strategije usmjerene na rješavanje problema</p>

<p>Majka na raznim mjestima tražila stručnu pomoć za dijete</p> <p>Majka na sve načine pokušava pomoći djeci</p> <p>Shvaća da ne može sama pa počinje tražiti savjete od stručnjaka</p> <p>Majka ustrajna u traženju rješenja izvana</p> <p>Majka svjesna resursa za pomoć koji postoje oko nje</p>	<p>Traženje pomoći</p>	<p>Strategije usmjerene na rješavanje problema</p>
<p>Nastojanje sagledavanja problema iz pozitivnije perspektive</p> <p>Unatoč svim problemima obitelj ima snage za borbu</p>	<p>Osobni rast i pozitivnost</p>	<p>Strategije usmjerene na rješavanje problema</p>
<p>Majka je promišljeno donijela odluku</p>	<p>Planiranje</p>	<p>Strategije usmjerene na rješavanje problema</p>
<p>Povlačenje u svrhu mira i tišine</p> <p>Majka odustaje od borbe s kćeri da preuzme dio kućanskih poslova</p> <p>Zbog bivšeg supruga sklonom nasilju izbjegavala bi bilo kakve konflikte s njim i šutjela samo da održi mir u kući</p>	<p>Povlačenje</p>	<p>Suočavanje izbjegavanjem</p>

Majka na korak do odustajanja zbog načina na koji se sin ponaša		
Majka verbalizira kako se nije mogla nositi sa svim problemima i stresom na adekvatan način pa je posegnula za prekomjernom konzumacijom tableta za smirenje	Zloupotreba psihoaktivnih tvari (psihofarmaka)	Suočavanje izbjegavanjem
Teško suočavanje s događajima iz prošlosti Okupiranje nekim drugim aktivnostima kako bi se zaboravilo na sve	Distrakcije	Suočavanje izbjegavanjem
Mama se na prvu ne može suočiti s činjenicom da joj dijete konzumira marihuanu	Negiranje	Suočavanje izbjegavanjem

Majke s kojima su provedeni grupni obiteljski intervjui pokazuju različite načine nošenja, odnosno strategija suočavanja te su tijekom kvalitativne analize intervjua obuhvaćene sve tri kategorije suočavanja prema upitniku *Brief-COPE* (Carver, 1997). Za bolje razumijevanje strategija suočavanja majki iz jednoroditeljskih obitelji, važno je istaknuti kako usprkos brojnim strategijama suočavanja koje koriste, i dalje su one uglavnom nefunkcionalne, tj. ne dovode do očekivane i željene promjene. No, važno je uzeti u obzir da se radi o obiteljima koje su u visokom riziku, odnosno rizici kojima su izložene su kronični i kumulativni te traju i po nekoliko godina, a vidljivi su na različitim razinama te u brojnim životnim aspektima. Osim toga, i vrsta pojedinog rizika ili više njih s kojima se majke suočavaju, itekako utječe na učinkovitost strategija suočavanja.

Iz *Tablice 4* vidljivo je da su kvalitativnom analizom izdvojene tri kategorije strategija suočavanja (strategije usmjerene na rješavanje problema, strategije usmjerene na emocije i suočavanje izbjegavanjem). Svaka od ovih triju kategorija sadrži i svoje potkategorije, odnosno dimenzije strategija suočavanja. Tako su utvrđene sljedeće dimenzije strategija suočavanja koje koriste majke iz jednoroditeljskih obitelji: otpuštanje emocija, aktivno suočavanje, traženje pomoći, izbjegavanje ponašanjem, prihvaćanje, osobni rast i pozitivnost, zloupotreba

psihoaktivnih tvari (psihofarmaka), krivnja, distrakcije, religioznost/duhovnost, emocionalna podrška, negiranje i planiranje. U svrhu detaljnijeg objašnjenja te razumijevanja potkategorija i kategorija strategija suočavanja koje majke iz jednoroditeljskih obitelji koriste, u nastavku slijedi prikaz rezultata uz primjere iz analiziranih intervjua.

Uvidom u rezultate, vidljivo je kako se majke najčešće koriste strategijama usmjerenima na rješavanje problema. Na razne načine opisuju preuzimanje inicijative i konkretnih koraka za rješavanje problema s kojima se susreću, pa tako npr. govore o bezuspješnoj ustrajnosti u spašavanju braka s bivšim suprugom ili pak osvještavanja nefunkcionalne dinamike u braku i jasnog opredjeljenja za razvod braka: *Dala sam mu dvije šanse da se pomirimo, ja sam njemu davala šanse i sve, al on nije htio* (O1M), *Pa ja sam u biti na tim psihoterapijama shvatila da ja nešto želim promijeniti, znači, u braku. Savjetovana mi je bračna terapija, međutim, suprug je rekao da njemu nikakav psihijatar neće određivati kako će živjeti. Onda sam ja dalje nastavila na psihoterapije i jednostavno sam kroz te razgovore shvatila da u biti ja više ne želim živjeti s takvim čovjekom i da štetim sebi prvenstveno, a vidla sam da štetim i djetetu. I tak.* (O5M) Budući da uzorak čine majke iz jednoroditeljskih obitelji čija djeca iskazuju probleme u ponašanju, najviše kapaciteta za nošenje im treba zbog raznih izazovnih situacija u kojima se nalaze radi djetetova problema u ponašanju.

Skinner i sur. (2003; prema Stanislawski, 2019) navode kako većina načina strategija suočavanja može ispunjavati obje funkcije te se samim time može nalaziti u obje kategorije. Dakle, važno je uzeti u obzir isprepletenost njihovih kategorija i dimenzija, što znači da osoba istovremeno može za određeni problem koristiti strategije usmjerene na problem, strategije usmjerene na emocije i suočavanje izbjegavanjem. To se može potkrijepiti dobivenim rezultatima iz ovog istraživanja gdje je čest slučaj da su majke usmjerene na rješavanje problema, no istovremeno koriste strategije usmjerene na emocije i suočavanje izbjegavanjem: *Ja ne znam gdje nisam bila, znači bila sam u Ambidekster klubu, tamo je išla godinu dana, išla je kod psihologa u školi... I sad smo bili u Kukuljevićevoj, evo sad ide na psihoterapiju u Kukuljevićevu. Stvarno poduzimam sve mjere da se popravi i da, da će valjda, valjda će bit bolje. Ja se samo nadam da će bit bolje. Ne bacam probleme sa strane nego ih rješavam* (O1M), *Eto, to je razgovor. Onda se ja maknem, u sobu otidem... Ne želim jednostavno, nemam živaca kad dođem s posla još se i s njom prepirati. Onda se maknem, mislim, a šta da ja... kad se maknem onda je mir i tišina* (O1M). Može se zaključiti kako majka prihvaća intervencije stručnjaka te je dobrovoljna što se tiče uključivanja djeteta u iste, no i dalje se teško nosi s problemima jer su problemi u ponašanju djeteta perzistentni i intenzivni te se promjena događa

teško i sporo. No, s druge strane, izraženi pa i visoki rizici u obitelji kao i rizici na strani samih majki, itekako utječu na to da majke u većini slučajeva u ovom istraživanju koriste neadekvatne strategije suočavanja.

Problem se uviđa i u situacijama kada majke svojom usmjerenošću na rješavanje problema pokušavaju na razne načine pomoći djeci uključivanjem u razne intervencije, no djeca pokazuju otpor prema istima, a majke više ne pronalaze načine na koje bi doprijele do njih. Tada dolazi do još veće distance između članova obitelji, nezadovoljstvo i frustracije se manifestiraju kroz vikanje, svađanje, kažnjavanje, međusobno izbjegavanje članova obitelji pa posljedično cjelodnevna/cjelonoćna izbivanja iz kuće kako se ne bi morali suočavati s problemima unutar obitelji i sl.: *Taj dogovor, razgovor, što ja želim ono da se sve nešto na mekano, da se razgovaramo, ispada da to nije baš dobro (O2M), Ja leteći pokušavam probleme... kad je tko raspoložen. N uopće nije raspoložena. A kad joj u pola jedanaest uzmem mobitel. Jer još mogu, ono, još si dozvoljavam to. I tak i onda u principu kad kažem to leteći, lovim ih da bih nešto saznala, da bi nešto rekla, da bi nešto izvukla (O2M), Imam osjećaj da svak u sebi to drži, zato sam ja tražila te nekakve savjete kako da, da si čovjek... jer puno je lakše kad se čovjek istrese. Ja sam rekla da uvijek doma se sve smije reć, istrest, izvikat ako treba, ali da smo doma tu i da će se to riješit, jel, ali oni su nekako svi učahureni (O2M).*

Nadalje, česti verbalni sukobi u kombinaciji s čestim povlačenjem, izoliranjem i odbijanjem komunikacije otežavaju već postojeće probleme te su majke sklone različitim nefunkcionalnim, pa i (auto)destruktivnim strategijama suočavanja što dovodi do narušavanja njihovog fizičkog i psihičkog zdravlja: *Jer ja sam se u jednom periodu dovela do toga, što od straha, što od brige, što od ne znam... meni je liječnik dao lijek za smirenje. Gdje sam ja došla do toga da nisam više mogla, da sam toga uzimala malo previše, da sam završila na liječenju (O3M), Definitivno, konstantno se ja krivim makar mi je deset psihijatara i liječnika i odraslih i sociolog reklo da se prestanem krivit (O3M), Ali ja sam dok je L imala tri godine skoro umrla. Tu su moji otišli. I u sekundi dakle, samo me oblio znoj, pala sam. Doktor kad me probudio uglavnom je reko da si zaokružim drugi rođendan, al tu je počeo lagani stres u braku... jer tu sam se izvukla stvarno od smrti i nakon četiri sata operacije jedva. I dan danas se vučem, sve gore mi je ta bolest. Meni sad sve sjeda na to. Imam brdo čireva još, aktivnih, kiseline, žuč mi proradi (O3M), Pa ja, ne znam kako bi rekla, šta ja znam... kolko tolko pokušavala sam izbjegavat uvijek konflikte nekakve recimo samo i zbog tog djeteta. I kad bi nešto možda vidla da nije u redu, više sam šutila ono... i pokušavala na taj način da samo bude mir u kući, ali ne*

možeš s tim čovjekom jednostavno (O4M), Taj tumor na mozgu, to je sve od hematoma, od udaraca koji su poslije prerasli u nešto gore (O4M).

Strategije usmjerene na emocije mogu imati ključnu ulogu na prilagodbu osobe zato što izražavanje i procesuiranje emocija može pružiti uvid u vlastiti emocionalni svijet te na taj način osoba lakše identificira vlastite emocije pobuđene nekim stresnim događajem (Lazarus i Folkman, 1984; prema Juth i sur., 2014). Juth i sur. (2014) u svojem radu navode kako boljom osobnom sposobnošću i kompetentnošću za identificiranje emocija osobe može pristupiti lakšem i bržem nošenju s emocijama, a važnost toga očituje se u dva pogleda: pruža osobi mogućnost da određeni događaj percipira više kao izazov nego prijetnju te ju osnažuje u kontekstu posjedovanja i korištenja vlastitih resursa za nošenje s određenim stresnim događajima. No, isto tako, važno je uzeti u obzir kako se po pitanju izbora strategija suočavanja ne može generalizirati jer čine područje koje ovisi o individualnim karakteristikama i resursima svakog pojedinca. Smjer u kojem će strategije suočavanja ići uvelike ovisi o kapacitetu i resursima osobe za nošenje s određenim problemima, a i samom mentalnom zdravlju osobe. Također je važno uzeti u obzir da se majke iz uzorka suočavaju s intenzivnim emocijama koje je potrebno regulirati pa je stoga potreban čitav dijapazon strategija suočavanja. Često se radi o toliko intenzivnim problemima i stresorima da je prvo potrebno, pa čak možda i važnije regulirati nastali jaki emocionalni naboj i tek nakon umirivanja krenuti na strategije usmjerene na rješavanje problema. To može biti dobro za osobu jer se na taj način preveniraju ishitrene i impulzivne reakcije pa samim time osoba može određeni problem sagledati objektivnije i, možda, iz drugačije perspektive. Unatoč činjenici da je važno stremiti ka rješavanju problema, posebice ako se radi o intenzivnim i kontinuiranim problemima, također je jednako važno imati na umu svrhu strategija usmjerenih na emocije

Iz rezultata ovoga istraživanja primjećuje se kako nisu sve strategije suočavanja funkcionalne, pa čak niti one za koje se možda već iz samog naziva najviše pretpostavlja da jesu. Primjerice, Sarafino (2002; prema Mitchell, 2006) u svojem istraživanju suočavanje usmjereno na problem opisuje kao efikasnije u odnosu na suočavanje usmjereno na emocije, no iz dobivenih rezultata može se vidjeti kako to nije nužno tako. Primjerice, primjena strategija suočavanja usmjerenih na rješavanje problema može biti neproduktivna iz raznih razloga, a posebice u kontekstu majki iz jednoroditeljskih obitelji kojima veliku većinu stresa čine intenzivni bračni problemi s bivšim supruzima u prošlosti, kao i problemi u ponašanju djeteta. Razlog za to može biti činjenica da im je za rješavanje problema potrebna određena razina suradnje partnera odnosno djece. No, usprkos strategijama poput aktivnog suočavanja, planiranja ili traženja pomoći,

nailaze na otpore i tu dolazi do teškoća, što njih potencijalno dovodi do iscrpljivanja vlastitih resursa i samim time osjećaja nemoći. Brown i Westbrook (2005) navode kako adekvatne strategije suočavanja pojedincu omogućuju otpuštanje nakupljenog stresa, što rezultira efikasnijim rješavanjem problema, a sama svjesnost i identificiranje uspješnih i neuspješnih strategija suočavanja omogućuje osobi poboljšati vlastite strategije suočavanja. Ovaj nalaz može biti indikator koji ukazuje na neadekvatnost odnosno nefunkcionalnost strategija suočavanja koje dio sudionica iz istraživanja koriste jer je iz rezultata vidljivo kako su i dalje pod intenzivnim stresom. Osjećaj nemoći koji se javlja kao posljedica iscrpljivanja vlastitog kapaciteta opisan je kroz sljedeće citate: *Ja ne znam gdje nisam bila, znači bila sam u Ambidekster klubu, tamo je išla godinu dana, išla je kod psihologa u školi... I sad smo bili u Kukuljevićevoj, evo sad ide na psihoterapiju u Kukuljevićevu. Stvarno poduzimam sve mjere da se popravi i da, da će valjda, valjda će bit bolje. Ja se samo nadam da će bit bolje (O1M), Dala sam mu dvije šanse da se pomirimo, ja sam njemu davala šanse i sve, al on nije htio. Pokušala sam radi djece, mislim, ajmo spasit brak radi djece, ipak imamo mi dvoje djece, ali ma kakvi (O1M), Ja leteći pokušavam probleme... kad je tko raspoložen. N uopće nije raspoložena. A kad joj u pola jedanaest uzmem mobitel. Jer još mogu, ono, još si dozvoljavam to. I tak i onda u principu kad kažem to leteći, lovim ih da bih nešto saznala, da bi nešto rekla, da bi nešto izvukla (O2M), Taj dogovor, razgovor, što ja želim ono da se sve nešto na mekano, da se razgovaramo, ispada da to nije baš dobro (O2M), Uglavnom po školi u zadnje vrijeme se išlo, da, ja sam često išla ravnateljju, a on kaže „a ne možemo mi na silu kad neće, ne dolazi uopće“ (O4M), Pa ja sam u biti na tim psihoterapijama shvatila da ja nešto želim promijeniti, znači, u braku. Savjetovana mi je bračna terapija, međutim, supruga je rekao da njemu nikakav psihijatar neće određivati kako će živjeti. Onda sam ja dalje nastavila na psihoterapije i jednostavno sam kroz te razgovore shvatila da u biti ja više ne želim živjeti s takvim čovjekom i da štetim sebi prvenstveno, a vidla sam da štetim i djetetu. I tak. (O5M), Počeo je markirati školu, nije išao na praksu, skužila sam da se nešto dešava pa sam ga prijavila na CZSS. Mislila sam da će mu oni tamo na neki način pomoć jer ja više nisam imala nikakvih elemenata s kojima bih ja baratala da ga dovedem na pravi put (O5M), Pa ne znam, znao sam po noći izlaziti iz kuće kroz prozor van i takve stvari i šta ja znam, stalno sam mami odgovarao, nisam baš išao u školu. Ali bilo je teško kad je pušio travu. Znači, mogla sam pričati od jutra do sutra, nije me doživljavao uopće. Nije dopiralo do njega to što sam pričala, onda je bio agresivan strahovito u to vrijeme i tak, bilo je teško. Mogli ste pričati kaj ste god htjeli, to je bilo užas. Agresivnost, bezobrazluk, deranje, svašta, a gledate na oči da vam dijete propada, a on toga nije svjestan (O5M).*

Osim toga, iz intervjuja je vidljivo da i same majke nisu spremne na vlastitu promjenu. Pokazuju spremnost i žele pomoć stručnjaka, no više su usmjerene na dijete pa u tom pogledu često komentiraju da su prvenstveno djeca ta koja se trebaju mijenjati, a ne one. Iako su spremne i žele pomoć stručnjaka i intervencije, više su usmjerene na dijete pa u tom pogledu često i same komentiraju da su djeca ta koja se trebaju mijenjati, a ne one. Takav pristup također značajno utječe na njihove strategije suočavanja pa je u tom pogledu diskutabilna funkcionalnost i učinkovitost njihovih strategija suočavanja (pa i strategija usmjerenih na problem).

Kada govorimo o suočavanju izbjegavanjem, ono se u literaturi promatra kao nefunkcionalan način nošenja (De Lint i sur., 2018) te se to može povezati i kroz rezultate dobivene ovim istraživanjem. Naime, majke iz uzorka koje su pribjegavale suočavanju izbjegavanjem i same verbaliziraju kako se zapravo radilo o nefunkcionalnim ponašanjima koja su štetna kako za njih tako i za djecu. Konkretno, u uzorku se radi o ponašanjima poput zlouporabe psihoaktivnih tvari (psihofarmaka), negiranja nekih dimenzija problema u ponašanju djeteta te povlačenjem.

7. ZAKLJUČAK

U ovom poglavlju slijedi zaključni prikaz dobivenih rezultata u odnosu na istraživačka pitanja. Prvo istraživačko pitanje glasi *S kojim rizicima se majke iz jednoroditeljskih obitelji suočavaju*. Rezultati provedenog istraživanja pokazuju brojne rizike na različitim razinama kojima su majke iz jednoroditeljskih obitelji izložene i zbog kojih im je svakodnevni život izazovan i zahtjevan, ponajviše zbog činjenice da su majke djece s problemima u ponašanju, što u odnosu s ostalim čimbenicima, poput npr. neadekvatnih roditeljskih vještina i strategija suočavanja doprinosi otežanom svakodnevnom funkcioniranju. Svim sudionicama u provedenim grupnim obiteljskim intervjuima zajedničko je iskustvo odvajanja, odnosno razvod od bivšeg supruga, a pojedinačno govore o različitim teškim traumatskim iskustvima koja su njihove obitelji doživjele. Tako, primjerice, neke navode smrt bliskih članova obitelji, dugotrajno psihičko i fizičko nasilje bivšeg supruga te probleme u ponašanju djeteta/djece. Budući da su rizici s kojima se majke iz jednoroditeljskih obitelji suočavaju izrazito intenzivni i prisutni u različitim aspektima života, izuzetno je zahtjevno suočavati se s njima te je potrebno mnogo resursa i kapaciteta, posebno kada se radi o djeci s problemima u ponašanju. Ono što je zajedničko svim majkama s kojima su provedeni jest često preuzimanje inicijative i poduzimanje konkretnih koraka što se očituje kroz njihovu dobrovoljnost u pogledu stručnih intervencija. Također pokazuju svjesnost o problemima s kojima se svakodnevno suočavaju te prihvaćaju činjenicu

kako suočavanje s njima nadilazi njihove osobne kapacitete te se stoga ne ustručavaju tražiti pomoć izvana. Intenzitet i brojnost rizika dobivenih kvalitativnom analizom može se potkrijepiti činjenicom kako unatoč uključenosti u različite stručne intervencije i zadovoljstvu istima, neke obitelji ipak zaključno smatraju kako im to nije dovoljno jer ne uspijevaju funkcionirati kao obitelj i zajednički rješavati probleme. Tome svakako pridonosi potiskivanje i nerješavanje obiteljskih problema iz prošlosti, što sada opterećuje cijelu obitelj te uz općenito loše odnose, neadekvatnu komunikaciju i nedostatak zajedništva narušava pozitivnu obiteljsku dinamiku.

Rezultati isto tako prikazuju rastavu braka kao dobro rješenje jer je velik dio bivših supruga bio sklon nasilju i ovisnosti o alkoholu te se zajednički život pokazao kao štetan za majke i djecu. Sve majke iz uzorka govore o indiferentnosti očeva prema djeci i nesudjelovanju u odgoju ili neadekvatnim roditeljskim vještinama, što uvelike ostavlja posljedice po psihosocijalno funkcioniranje djece te, naposljetku, i na suočavanje s rizicima majki. Također, mali broj djece održava kontakte s očevima te neki verbaliziraju kako nisu niti zainteresirani za održavanje kontakata jer su prošli mnoge teške i traumatične situacije tijekom suživota s očevima. Dakle, radi se o obiteljima čiji očevi zapravo nikako ne pridonose obitelji te majke nemaju s kime podijeliti odgajanje i brigu odjaci, što je dodatni otežavajući čimbenik. Uzevši u obzir da sve majke iz uzorka rade, nerijetko i prekovremeno, može se zaključiti kako je na njima zaista velik teret te imaju malo do ništa slobodnog vremena, uglavnom su fokusirane na djecu i održavanje stabilne financijske situacije.

Sljedećim istraživačkim pitanjem nastojalo se istražiti koje to *strategije suočavanja majke iz jednoroditeljskih obitelji koriste*. Sudionice navode brojne i različite strategije suočavanja. Može se primijetiti kako ne postoji jednoznačan odgovor u ovom slučaju jer sudionice svojim odgovorima upućuju na isprepletenost i kompleksnost korištenja strategija suočavanja te se potvrđuje teza teorijskog koncepta kako se strategije suočavanja ne mogu promatrati kategorički, odnosno velika je vjerojatnost da će osoba istovremeno koristiti npr. strategije usmjerene na rješavanje problema i strategije usmjerene na emocije. Isto tako, smatra se važnim uzeti u obzir i materijalnu stabilnost pojedine jednoroditeljske obitelji jer nezadovoljavajuća financijska situacija donosi brojne dodatne probleme kao što su pitanja same egzistencije i konstantan osjećaj nesigurnosti i neizvjesnosti, a sve od navedenog može otežati funkcionalno nošenje s određenim stresorima i problemima. Rezultati provedenog istraživanja pokazuju kako veći dio majki ipak svoju financijsku situaciju opisuje kao stabilnu, no važno je uzeti u obzir kako one istovremeno moraju održavati egzistencijalnu sigurnost i

brinuti o djeci koja iskazuju probleme u ponašanju te to dvoje ne dijele s drugom odraslom osobom kako bi došlo do rasterećenja. No, navode podršku okoline, tako npr. jednoj majci u odgoju i brizi djece svakodnevno pomaže njezina majka, dok se druga povremeno oslanja na svoje roditelje i sestru, tako da na taj način ustraju u organizaciji života. Majke iz uzorka pokazuju preplavljenost svim životnim problemima i teškim iskustvima koje su doživjele te unatoč fokusu na rješavanje problema, često se osjećaju nemoćno i ranjivo te su tada potencijalno podložnije nefunkcionalnim strategijama suočavanja poput povlačenja, vikanja i svađanja, kažnjavanja i zlorabe psihoaktivnih tvari. Sve to utječe na djecu i atmosferu u obitelji, pa tako i djeca većinom odlaze u povlačenje izbjegavanje, vikanje, tučnjavu i sl., što onda predstavlja problem za konstruktivno rješavanje problema.

Zaključno, važno je imati na umu kako se majke iz jednoroditeljskih obitelji suočavaju sa zaista brojnim i intenzivnim rizicima koji ih pogađaju u više životnih područja te je nerijetko vrlo teško funkcionalno se nositi s njima, majke iz uzorka pokazuju inicijativu i ustrajnost u rješavanju problema te na sve načine pokušavaju pomoći svojoj djeci, ali i sebi. Svjesne su težine i kompleksnosti problema koji pogađaju njihove obitelji te se ne ustručavaju tražiti vanjsku pomoć kako bi zajedno sa svojom djecom prevladale teškoće na koje nailaze.

8. OGRANIČENJA I SMJERNICE ZA BUDUĆA ISTRAŽIVANJA

Ključno ograničenje proizlazi iz odabira sudionica istraživanja. Uzorak majki iz jednoroditeljskih obitelji namjeren je i dobrovoljan te je svaki član obitelji trebao dati pristanak za sudjelovanje. Diskutabilno je koliko su sudionice iz ovog istraživanja reprezentativni prikaz cijele populacije majki iz jednoroditeljskih obitelji u riziku. Također, dobrovoljno sudjelovanje može predstavljati problem zbog mogućnosti utjecaja na pristranost rezultata te su sudionice mogle biti sklone davanju socijalno poželjnih odgovora. Iz navedenog se može zaključiti kako se rezultati i zaključci svakako ne mogu u potpunosti generalizirati jer pokazuju iskustva, doživljaje i događaje tek malog dijela majki iz jednoroditeljskih obitelji.

Trenutno u Hrvatskoj postoje samoinicijativne organizacije roditelja iz jednoroditeljskih obitelji. Što se tiče pristupa uslugama pomažućih profesija, općenito problem na koji se nailazi u korištenju istih jest centralizacija, odnosno mogućnost pristupa raznovrsnim uslugama samo u većim gradovima kao što su Zagreb, Rijeka, Osijek i Split. Dakle, većini stanovnika su usluge teško dostupne ili čak nedostupne. S obzirom da se događaju brojne promjene u strukturama obitelji, valjalo bi razmišljati u smjeru donošenja nekih novih mjera obiteljske politike koje bi

bile usmjerene na jednoroditeljske obitelji. S obzirom na specifičnosti populacije te brojnost i intenzitet stresnih događaja i izazova s kojima se majke iz jednoroditeljskih obitelji svakodnevno suočavaju, bilo bi vrlo važno omogućiti im adekvatnu i pravovremenu psihološku ili/i savjetodavnu pomoć, poticati odgovorno roditeljstvo te posebnu podršku pružiti majkama koje se suočavaju s problemima u ponašanju djece. Na taj način bi se majke mogle međusobno povezivati te uz pomoć stručne osobe i u sigurnom okruženju podijeliti svoje probleme i iskustva, raditi na vlastitom osnaživanju, jačati roditeljske kompetencije, te dobiti adekvatnu pomoć i podršku vezanu uz odgoj djece s problemima u ponašanju. Primjer dobre prakse svakako je australski preventivni program *Triple P (Positive Parenting Program)* koji sadrži i dio namijenjen jednoroditeljskim obiteljima. Kroz ovaj program, radi se na prevenciji, ali i tretmanu problema u ponašanju kod djece i adolescenata (Dostupno na: <https://www.triplep.net/glo-en/find-out-about-triple-p/triple-p-in-a-nutshell/>). Roditelje se potiče da odgajaju zadovoljnu i samopouzdanu djecu, pruža im se podrška kod pojave rizičnog ponašanja djece te ih se uči se postavljanju i održavanju potrebnih pravila i rutina. Program je sveobuhvatan jer sadrži aktivnosti namijenjene roditeljima i djeci od ranog djetinjstva pa sve do adolescencije. Obuhvaća rizike na svim razinama, pa tako sadrži dio namijenjen za djecu s problemima u ponašanju. Implementacija jednog takvog programa u Hrvatskoj zasigurno bi značajno doprinijela majkama iz jednoroditeljskih obitelji u kontekstu strategija suočavanja s rizicima kojima su izložene. Nadalje, većina majki iz analiziranih intervjua doživjela je obiteljsko nasilje te razna druga socijalno patološka ponašanja bivšeg supruga koja su ostavila znatne posljedice na njih te bi s njima trebalo raditi i na prorađivanju tih traumatskih iskustava. Također, potrebno je raditi na senzibilizaciji društva i smanjiti stigmju jednoroditeljskih obitelji jer se podrška okoline pokazuje kao važan faktor u suočavanju sa svakodnevnim izazovima, a predrasude prema jednoroditeljskim obiteljima posljedično dovode i do stigmatizacije djece. Nedostatak senzibilizacije društva za jednoroditeljske obitelji vidljiv je i kroz nedovoljno istraživanja o njihovim problemima i potrebama, stoga ovaj rad može biti dobar uvod u temu koja je aktualna i sve prisutnija u društvu, no nedovoljno istražena u kontekstu Hrvatske.

9. LITERATURA

1. Almand, C.S. (2002). Parenting Daily Hassles and Parents of Children with Disabilities: Relationships to Maternal Efficacy, Maternal Satisfaction, and Social Support. Doktorska disertacija. Georgia: Samford University.
2. Amato, P. R. (2014). The Consequences of Divorce for Adults and Children: An Update. *Društvena Istraživanja*, 23(1), 5–24.
3. Amato, P. R., Sobolewski, J. M. (2001). The Effects of Divorce and Marital Discord on Adult Children's Psychological Well-Being. *American Sociological Review*, 66(6), 900-921.
4. Anderson, J. (2014). The Impact of Family Structure on the Health of Children: Effects of Divorce. *The Linacre Quarterly*, 81(4), 378–387.
5. Brajša Žganec, A., Haznec, I. (2015). Obiteljski odnosi i psihosocijalna prilagodba djece u cjelovitim i jednoroditeljskim obiteljima. *Klinička psihologija* 16(2), 139-150.
6. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
7. Broerman, R. (2017). Diathesis-Stress Model. U: Zeigler-Hill, V., Shackelford, T. K.: *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*, 1–3. Springer Cham.
8. Brown, S. P., Westbrook, R. A., Challagalla, G. (2005). Good Cope, Bad Cope: Adaptive and Maladaptive Coping Strategies Following a Critical Negative Work Event. *Journal of Applied Psychology* 90(4), 792–798.
9. Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol' too long: Consider the brief cope. *International Journal of Behavioral Medicine* 4(1), 92–100.
10. Carver, C. S., Scheier, M. F., Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2), 267–283.

11. Compas, B., Williams, R. (1990). Stress, Coping, and Adjustment in Mothers and Young Adolescents in Single- and Two-Parent Families. *American Journal of Community Psychology* 18(4), 525-545.
12. Daryanani, I., Hamilton, J. L., Abramson, L. Y., & Alloy, L. B. (2016). Single Mother Parenting and Adolescent Psychopathology. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 44(7), 1411–1423.
13. De Lint, W., Marmo, M. (2018). Self-Medication and Avoidance Coping. *Narrating Injustice Survival*, 53–89.
14. Dumas, J. E. (1986). Indirect influence of maternal social contacts on mother-child interactions: A setting event analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 14(2), 205–216.
15. Fišer, S., Marković, N., Radat, K., Ogresta, J. (2007). „Za“ i „O“ jednoroditeljskim obiteljima. Zagreb: Udruga za unapređenje kvalitete življenja LET.
16. Garriga, A., Pennoni, F. (2020). The Causal Effects of Parental Divorce and Parental Temporary Separation on Children’s Cognitive Abilities and Psychological Well-being According to Parental Relationship Quality. *Social Indicators Research*.
17. Grizenko, N., & Pawliuk, N. (1994). Risk and protective factors for disruptive behavior disorders in children. *American Journal of Orthopsychiatry*, 64(4), 534–544.
18. Grozdanić, S. (2000). Jednoroditeljske obitelji prema uzrocima njihova nastanka. *Ljetopis socijalnog rada* 7(2), 169-182.
19. Halmi, A. (1997). Marginalizacija samohranih roditelja – strategije protiv isključenja. *Ljetopis socijalnog rada*, 4(1), 77-92.
20. Heath, D. T., Orthner, D. K. (1999). *Stress and Adaptation Among Male and Female Single Parents*. *Journal of Family Issues*, 20(4), 557–587.

21. Hetherington, E. M., & Stanley-Hagan, M. (1999). The Adjustment of Children with Divorced Parents: A Risk and Resiliency Perspective. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *40*(1), 129–140.
22. Hilton, J. M., Desrochers, S., & Devall, E. L. (2001). Comparison of role demands, relationships, and child functioning in single-mother, single father, and intact families. *Journal of Divorce & Remarriage*, *35*(1-2), 29–56.
23. Hipwell, A., Keenan, K., Kasza, K., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., & Bean, T. (2008). Reciprocal Influences Between Girls' Conduct Problems and Depression, and Parental Punishment and Warmth: A Six year Prospective Analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *36*(5), 663–677.
24. Huurre, T., Junkkari, H., Aro, H. (2006). Long-term Psychosocial effects of parental divorce. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, *256*(4), 256–263.
25. Jayakody, R., & Stauffer, D. (2000). Mental Health Problems Among Single Mothers: Implications for Work and Welfare Reform. *Journal of Social Issues*, *56*(4), 617–634.
26. Juth, V., Dickerson, S. S., Zoccola, P. M., & Lam, S. (2014). Understanding the utility of emotional approach coping: evidence from a laboratory stressor and daily life. *Anxiety, Stress and Coping*, *28*(1), 50–70.
27. Keenan, K., Shaw, D., Delliquadri, E., Giovannelli, J., Walsh, B. (1998). Evidence for the Continuity of Early Problem Behaviors: Application of a Developmental Model. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *26*(6), 441–452.
28. Keresteš, G. (2001) Roditeljsko ponašanje i obiteljska klima u obiteljima samohranih majki. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja* *10*(4-5), 54-55.
29. Kotwal, N., & Prabhakar, B. (2009). Problems Faced by Single Mothers. *Journal of Social Sciences* *21*(3), 197–204.

30. Kranželić, V., Kovčo Vukadin, I., Ferić, M. (2016). Etička pitanja u istraživanjima s obiteljima: primjer smjernica. *Kriminologija i socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 24(1), 179-210.
31. Lazarus, R.S., Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer Publishing Company, Inc.
32. Folkman S, Lazarus R.S., Gruen RJ, DeLongis A (1986). Appraisal, coping, health status, and psychological symptoms. *Journal of Personality & Social Psychology*, 50(3), 571–579.
33. Lazarus, R.S., Folkman, S. (2004). *Stres, procjena i suočavanje*. Zagreb: Naklada Slap.
34. Maurović, I., Liebenberg, L., Ferić, M. (2020). A Review of Family Resilience: Understanding the Concept and Operationalization Challenges to Inform Research and Practice. *Child Care in Practice*, 26(4), 337–357.
35. McAuliffe, T., Cordier, R., Vaz, S., Thomas, Y., & Falkmer, T. (2017). Quality of Life, Coping Styles, Stress Levels, and Time Use in Mothers of Children with Autism Spectrum Disorders: Comparing Single Versus Coupled Households. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 47(10), 3189–3203.
36. Milić Babić, M. (2012). Neke odrednice roditeljskog stresa u obiteljima djece s teškoćama u razvoju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 48(2), 66-75.
37. Milić Babić, M., Laklija, M. (2013). Strategije suočavanja kod roditelja djece predškolske dobi s teškoćama u razvoju. *Socijalna psihijatrija* 41(4), 215-225.
38. Mirosavljević, A., Ćosić, A. (2020). Otpornost obitelji djece s problemima u ponašanju i intervencije koje ju potiču – doživljaj stručnjaka u sustavu socijalne skrbi. *Revija socijalne politike*, 28(1), 95-113.

39. Mirosavljević, A., Maurović, I., Žižak, A. (2021). Family resilience from the perspective of families of youth with behavioural and emotional problems. *Društvena istraživanja*. U postupku recenzije.
40. Mitchell, M. (2006). Parents' Stress and Coping with Their Children's Attention Deficit Hiperactivity Disorder. Doktorska disertacija. Maryland: University of Maryland.
41. Mrnjavac, A. (2014). Utjecaj jednoroditeljske obitelji na emocionalne i ponašajne probleme djece predškolske dobi. *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 63(3), 433-452.
42. Musick, K., & Meier, A. (2010). Are both parents always better than one? Parental conflict and young adult well-being. *Social Science Research*, 39(5), 814–830.
43. Musick, K., Meier, A., Flood, S. (2016). How Parents Fare. *American Sociological Review*, 81(5), 1069–1095.
44. Obiteljski zakon, *Narodne novine* 103/15.
45. Olson, D. H., Sprenkle, D. H., Russell, C. S. (1979). Circumplex Model of Marital and Family Systems: I. Cohesion and Adaptability Dimensions, Family Types, and Clinical Applications. *Family Process*, 18(1), 3–28.
46. Osmančević Katkić, L., Lang Morović, M., Kovačić, E. (2017). Roditeljski stres i doživljaj roditeljske kompetentnosti kod majki djece sa i bez teškoća u razvoju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 53, 63-76.
47. Patterson, J. M. (2002). Integrating Family Resilience and Family Stress Theory. *Journal of Marriage and Family*, 64(2), 349–360.
48. Patterson, J. M., McCubbin, H. I. (1983) The impact of family life events and changes on The Health Of a Chronically Ill Child. *Perspectives in psychiatric care*, 24(3-4), 107-113.

49. Pittman, L. D., & Chase-Lansdale, P. L. (2001). African American Adolescent Girls in Impoverished Communities: Parenting Style and Adolescent Outcomes. *Journal of Research on Adolescence*, 11(2), 199–224.
50. Raboteg-Šarić, Z., Pećnik, N., Josipović, V. (2003). *Jednoroditeljske obitelji: osobni doživljaj i stavovi okoline*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
51. Rolle, L., Prino, L.E., Sechi, C, Vismara, L. (2017). Parenting Stress, Mental Health, Dyadic Adjustment: A Structural Equation Model. *Frontiers in Psychology*, 8(839), 1-10.
52. The Triple-P Program (Positive Parenting Program) (2001). *Small Changes, Big Differences*. Preuzeto 15.9.2021. s internetske stranice: <https://www.triplep.net/glo-en/home/>
53. Schmuck, D. (2013). Single parenting: fewer negative effects of children's behaviors than claimed. *Modern Psychology Studies*, 18(2), 117-126.
54. Simons, R. L., Beaman, J., Conger, R. D., i Chao, W. (1993). Stress, support, and antisocial behavior trait as determinants of emotional well-being and parenting practices among single mothers. *Journal of Marriage and the Family*, 55(2), 385–398.
55. Stack, R. J., Meredith, A. (2017). The Impact of Financial Hardship on Single Parents: An Exploration of the Journey From Social Distress to Seeking Help. *Journal of Family and Economic Issues*, 39(2), 233–242.
56. Stanisławski, K. (2019). The Coping Circumplex Model: An Integrative Model of the Structure of Coping With Stress. *Frontiers in Psychology*, 10(694), 1-23.
57. Thomas, P. A., Liu, H., Umberson, D. (2017). Family Relationships and Well-Being. *Innovation in Aging*, 1(3), 1-11.

58. Zloković, J. (2012). Obiteljska kohezija i pozitivna komunikacija u funkciji osnaživanja suvremene obitelji - Prinos istraživanju pedagoških aspekata odnosa u obitelji. *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu* 61(3), 265-288
59. Walker, J., Crawford, K., Taylor, F. (2008). Listening to children: gaining a perspective of the experiences of poverty and social exclusion from children and young people of single-parent families. *Health & Social Care in the Community*, 16(4), 429–436.
60. Wallerstein, J. S., Blakeslee, S. (1988). Children after divorce: Wounds that don't heal. *Perspectives in Psychiatric Care*, 24(3-4), 107-113.
61. Zakon o socijalnoj skrbi, Narodne novine 157/13.